

Araştırma Makalesi/ Research Article

**Seka Fabrikasında Bir İstihlak (Tüketim) Kooperatifi
Örneği: Seka Tüketim Kooperatifi**

Vicdan Öztürk* – Fahriye Dinçer**

(ORCID: 0000-0002-3903-9282 / 0000-0002-0148-8349)

Makale Gönderim Tarihi

10.10.2024

Makale Kabul Tarihi

23.12.2024

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Öztürk, V., Dinçer, F., "Seka Fabrikasında Bir İstihlak (Tüketim) Kooperatifi Örneği: Seka Tüketim Kooperatifi", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9/ Özel Sayı: Dr. Selma Pehlivan'a Armağan (2024): 2294-2336.

APA: Öztürk, V., Dinçer, F. (2024). Seka Fabrikasında Bir İstihlak (Tüketim) Kooperatifi Örneği: Seka Tüketim Kooperatifi. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9 (Özel Sayı: Dr. Selma Pehlivan'a Armağan), 2294-2336.

Öz

1936 yılında kurulan Türkiye'nin ilk ulusal kâğıt fabrikası Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmesi (SEKA) Kocaeli'nin sanayi kentine dönüşmesinde öncü bir devlet işletmesi olmuştur. Bu fabrika içinde 1937 yılında kurulan tüketim kooperatifi, Türkiye'de erken cumhuriyet döneminde, devlet işletmeleri bünyesinde kurulan ilk tüketim kooperatiflerinden biridir. 1929 ekonomik krizinin etkisiyle yaşanan hayat pahalılığı karşısında, İktisadi Devlet

* Okutman, Kocaeli Üniversitesi, Rektörlük, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Bölümü, Türkiye, vicdansuloglu@gmail.com.

Lecturer, Kocaeli University, Rectorate, Department of Atatürk's Principles and the History of Revolutions, Turkey.

** Dr. Öğr. Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İnsan Ve Toplum Bilimleri Bölümü, Türkiye, fahriyek@yildiz.edu.tr.

Assist. Prof. Dr., Yıldız Technical University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Humanities And Social Sciences, Turkey.

Teşekkülleri'nde kurulan bu tüketim kooperatifleri fabrika çalışanlarının ve ailelerinin başta gıda olmak üzere temel ihtiyaç maddelerini piyasaya göre daha ucuz koşullarda temin edebilmesi amacıyla açılmışlardır.

SEKA içinde kurulan tüketim kooperatifinin yaşadığı tarihsel süreçte iki önemli kırılma noktası vardır. 1936 İş Kanunu'yla yasal temelinin oluşturulması ilk aşamayı temsil eder. SEKA fabrikasındaki ikinci tüketim kooperatifi ise 1961 Anayasası'ndaki 51. maddeye dayanarak kurulmuştur. 1962 yılında kurulan bu kooperatif, 1960'lı yıllarda geleneksel tüketim kalıplarının ve mekânlarının hâkim olduğu Kocaeli'de, geniş ürün yelpazesi ve alışveriş yenilikleriyle modern tüketim örüntülerinin ilk örneklerini sunmuştur. Ancak yaklaşık on yıllık bir faaliyet döneminden sonra sessiz bir şekilde kapanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, SEKA'nın 1960'lı yıllarda Kocaeli'de modern tüketim örüntülerini öne çıkararak yeni bir alışveriş modeli getiren Tüketim Kooperatifini incelemektir. Çalışmada kooperatifin kuruluşu, gelişim aşamaları, mevcut tüketim kalıpları üzerindeki etkileri ve kapanışı fabrikanın çıkardığı *SEKA Postası*'nda yayımlanan haberler ve sözlü tanıkların anlatıları doğrultusunda ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: SEKA Kâğıt Fabrikası, Tüketim, Tüketim Kooperatifi, Modern Tüketim Örüntüleri.

An Example of a Consumer Cooperative in the Seka Factory: The Seka Consumer Cooperative

Abstract

Founded in 1936, SEKA, Turkey's first national paper factory, is a state enterprise that has had a pioneering role in the transformation of Kocaeli into an industrial city. The consumer cooperative established in this factory in 1937 was one of the first consumer cooperatives that had been founded in state-owned enterprises in the early republican period in Turkey. In the face of the high cost of living triggered by the 1929 economic crisis, these consumer cooperatives were established in State Economic Enterprises to provide factory workers and their families with basic necessities, especially food, at cheaper prices than the market.

There are two important turning points in the historical process of the consumer cooperatives of SEKA. The 1936 Labor Law represents the first stage of creating its legal basis. The second experience of a consumer cooperative at the SEKA factory was when it was re-established under Article 51 of the 1961 Constitution. Founded in 1962, with its wide range of products and a new mode of shopping that introduces shelves, labels, departments, receipts, and so on, it offered the early examples of modern consumption patterns in Kocaeli, a city

dominated by traditional consumption patterns and places in the 1960s. However, its activities ended silently after about one decade.

This study aims to investigate the SEKA Consumer Cooperative, which implemented a novel shopping model in Kocaeli during the 1960s, focusing on modern consumption patterns. It analyzes the establishment of the cooperative, its developmental stages, its impact on existing consumption patterns, and its eventual dissolution, drawing on articles from the *SEKA Postası* released by the factory, and narratives of the interviewees.

Keywords: SEKA Paper Factory, Consumption, Consumption Cooperative, Modern Consumption Patterns.

Giriş

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’de özel girişimciliğe dayalı liberal bir ekonomi politikası takip edilmiştir. Bu bağlamda ülkede milli bir burjuvazi yaratılmaya çalışılmış, dönemin ekonomi felsefesi gereği devletin iktisadi hayata müdahalesi oldukça sınırlı tutulmuştur. Ancak ne kadar uğraşılsa da sanayi alanında arzu edilen ekonomik kalkınma sağlanamadığı gibi, 1929 yılında başlayan dünya ekonomik buhranının etkisiyle liberal ekonomi politikaları tamamen işlemez bir hal almıştır¹.

1929 ekonomik buhranı sonrasında Türkiye’de yeni bir ekonomi siyaseti izlenmeye başlanmıştır. Bu dönemde sanayileşme hamlelerinin devlet müdahaleciliği ile birleştiği planlı bir ekonomi sürecine geçilmiştir. Devletçiliğe geçilmesinde iktisadi zorluklar kadar cumhuriyetin kurucu kadrosunun modernleşme ideolojisi de etkili olmuştur. 1920’li yıllarda çağdaş bir toplum düzeni kurmak amacıyla gerçekleştirilen inkılaplar ve iktisadi kalkınma sürecinin eş zamanlı olarak yürütülememesi Türkiye’de devletçi uygulamaların alt yapısını oluşturmuştur².

1930’lu yıllarda uygulamaya konulan devletçilik politikası Türkiye’de ve dünyada yaşanan iktisadi ve sosyal koşulların zorunlu bir sonucu

---

¹ Gülten Kazgan, *Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s.56-57.

² Yakup Kepenek, *100 Soruda Gelişimi, Sorunları ve Özelleştirilmeleriyle Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990, s.18.

olmuştur. Buhran karşısında gelişmiş ülkelerin devlet girişimciliğine yönelmeleri Türkiye’de de etkisini göstermiş, 1930’lu yıllarda ülkenin pek çok yerinde İktisadi Devlet Teşekkülleri ismiyle fabrikalar kurulmuştur. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı kapsamında kurulan bu fabrikalar, ülkenin farklı farklı bölgelerinde açılarak sanayileşme ile artacak refah düzeyinin tüm ülkeye geniş çaplı bir şekilde dağıtılmasına çalışmıştır³.

1930’lu yıllara damgasını vuran İktisadi Devlet Teşekkülleri, sermayesinin tamamı devlete ait olan işletmeler olarak tanımlanabilir. 04.07.1938 tarihinde yürürlüğe giren 3460 sayılı kanunla Sümerbank, Etibank, Denizbank, T.C. Ziraat Bankası ve Devlet Ziraat İşletmeleri gibi kuruluşlar İDT ünvanıyla isimlendirilmiş ve yönetsel açıdan ortak bir mevzuata kavuşturulmuştur. Bu fabrikaların daha verimli çalışmalarını sağlamak ve sanayileşme hamlelerine ivme katmak gibi amaçlarla çıkarılan bu kanun ile aynı zamanda devlet işletmeciliği politikasına dönemin ekonomi felsefesine uygun olarak yeni bir hukuki statü kazandırılmıştır⁴.

Devletçi sanayileşmenin ekonomik boyutlarının yanı sıra toplumsal anlamda da etkileri olmuştur. Bu etkilerin ağırlıklı olarak İktisadi Devlet Teşekkülleri üzerinden takip edilebildiği söylenebilir⁵. İşçilerin rahat ve sağlıklı ortamlarda yaşamlarını sürdürmeleri için fabrika yakınında kurulan düşük kiralı konutlar, hamam, ilkokul, spor alanları, sağlık imkânları, parasız olarak sağlanan yemek ve giyim olanakları Türkiye’de geçim sıkıntısının yükseldiği bir dönemde, küçümsenemeyecek bir değerdedir⁶.

Türkiye’de ekonomik bir kalkınma hamlesi olarak karşımıza çıkan İktisadi Devlet Teşekkülleri toplumsal etkileri açısından kuruldukları kentlerdeki gündelik hayat pratiklerinin de değişmesi üzerinde önemli etkiler yaratmışlardır. Geniş sosyal tesisleri ile birlikte bu işletmeler,

---

³ Mehmed Gökhan Polatoğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin İlk Planlı Dönem Sanayileşme Faaliyetleri (1934-1938)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2020, s.93-95.

⁴ Serkan Tuna, *Türkiye’de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank (1932-1939)*, Derlem Yayınları, İstanbul, 2009, s.84.

⁵ Ahmet Makal, *Ameleden İşçiye*, 3.bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), s.116.

⁶ Polatoğlu, *a.g.e.*, s. 101-103.

uzun vadede yeni bir gündelik hayat biçimi oluşturulmasına katkıda bulunmuşlardır⁷.

SEKA kâğıt fabrikası da bir İktisadi Devlet Teşekkülü örneği olarak Kocaeli'nin küçük bir taşra kent kimliğinden sıyrılıp, bir sanayi kentine dönüşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Fabrika bütünsel anlamda değerlendirildiğinde bünyesi içerisinde çalışanlar ve fabrika çevresindeki halkın çağdaşlaşma sürecinde yarattığı etkilerle adeta bir modernleşme projesi işlevi görmüştür. Bu anlamda, bir işletme gazetesi olarak *SEKA Postası* on beş günde bir düzenli olarak yayımlanması sebebiyle, kentteki modernleşme pratiklerinin takip edilebilmesi anlamında önemli bir veri kaynağı oluşturmaktadır. 21 Haziran 1956'dan 1 Ocak 1982'ye kadar faaliyet gösteren gazete Türkiye'nin ilk işletme gazetesidir. 1977 yılında *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan bir yazıdan *SEKA Postası*'nın düzenli olarak yayımlanan uzun soluklu bir işletme gazetesi olduğu anlaşılmaktadır:

Her şeyin fiyatı alabildiğine artarken fiyatı sadece 1 kuruş olan SEKA Postası gazetesi sessiz sedasız 22. yayın yılına başladı. 22 yıl önce çok şeylerin karşılığı olan paraya bugün bir paket sigara bile alınamazken, Türkiye'nin ilk ve en uzun ömürlü işletme gazetesi olan SEKA Postası'nın 22 yıldır fiyatı hiç değişmedi. 1956 yılında yayınlanan ilk sayısındaki "fiyatı 1 kuruş" yazısı 22. yılın ilk sayısında da aynen duruyor. SEKA'dan ve Kâğıt Endüstrisi'nin durumundan haberler veren, SEKA'lılara birbirlerini tanıtan sıcak bir gazete SEKA Postası. Her 15 günde bir yayınlanan gazetenin okuyucuları SEKA'dan haberler, röportajlar, kâğıtçılıkla ilgili bilgiler ve endüstriyel gelişmeleri bulabiliyorlar SEKA Postası'nın sayfalarında. SEKA'lılara, SEKA'dan emekli olanlara ve kâğıtçılıkla ilgili çevrelere dağıtılan gazetenin her sayısındaki tirajı da 8 binin üzerinde. Gazetenin yöneticisi Naci Girginsoy çeşitli yazı yarışmalarında 6 birincilik almış tanınmış bir yazar⁸.

SEKA Postası SEKA'da hangi konulara önem verildiğini anlayabilmek noktasında çok kritik bir öneme sahiptir. Gazete dikkatli bir şekilde incelendiğinde fabrikanın çalışanlarına sunmuş olduğu özellikle konut, kreş, sağlık, dinlenme kampı, spor, sinema ve tiyatro gibi sosyal imkânların kentteki gündelik hayatın modernleşmesine yönelik ilk

⁷ Makal, a.g.e., s. 255-258.

⁸ "Hürriyet Gazetesi SEKA Postası İçin İlgi Çekici Bir Röportaj Yayınladı", *SEKA Postası*, 1 Ekim 1977, s.2.

girişimler olduğu fark edilmektedir. Bu anlamda fabrikanın sosyal faaliyetlerinin modern yaşama dönük dinamikler oluşturduğu ve bu olanakların kentin değişmesinde çok önemli etkileri olduğu kabul edilebilir.

SEKA'nın getirdiği yeniliklerden biri de SEKA Tüketim Kooperatifi'dir. SEKA'nın ilk tüketim kooperatifi deneyimi, 1937'de yaşanmıştır. Aşağıda tartışılacağı üzere hakkında fazla veri sağlanamayan bu ilk deneyimin kısa soluklu olduğu ve II. Dünya Savaşı koşullarında ortadan kalktığı düşünülmektedir. Bu makalede incelenen ikinci tüketim kooperatifi ise 19 Aralık 1962 tarihinde SEKA fabrikasında çalışan memur ve işçilerin ortaklığıyla kurulmuştur. Fabrika çalışanlarının ihtiyaç duyduğu tüm tüketim maddelerini kolay, kaliteli ve ucuz bir şekilde, ilk ellerden aracısız olarak temin etmek amacını taşıyan kooperatif üyelerine ihtiyaç duydukları ürünleri piyasadaki peşin fiyatından daha ucuza ve taksitli olarak satın alma olanağı sunmuştur⁹.

SEKA Tüketim Kooperatifi aynı zamanda 1960'lı yılların başında geleneksel tüketim mekânlarının ve alışkanlıklarının hâkim olduğu Kocaeli'de bakkaliye, kasap, manav, kumaş, konfeksiyon, ayakkabı, çocuk konfeksiyonu, parfümeri, züccaciye, oyuncak ve kırtasiye gibi farklı kategorilerdeki ürünleri tek bir çatı altında toplayarak satışa sunması ve müşteriye yeni tüketim kalıplarını deneyimleme imkanı vermesi açısından günümüz marketlerinin ilk örneklerinden biri diyebileceğimiz yapısıyla, bir tüketim kooperatifi olmanın ötesine geçmiştir¹⁰.

SEKA fabrikası hakkında daha önce yapılmış olan Uygur Kocabaşoğlu yönetiminde hazırlanan *SEKA Tarihi*¹¹ ve Feyza Turgay'ın *Erken Cumhuriyet Döneminde (1936-1960) İzmit SEKA Fabrikası: Devlet, Emek ve Şehir*¹² isimli çalışmalarında SEKA Tüketim Kooperatifi belli ölçüde değinilmektedir. Bu makalede ise SEKA Tüketim Kooperatifi hakkında

⁹ "İstihlak Kooperatifimizin İnşaatına Devam Olunuyor", *SEKA Postası*, 15 Şubat 1962, s.1, "Ekonomi'da Satışlara Başlandı", *SEKA Postası*, 1 Ocak 1963, s. 1.

¹⁰ "Bütün İhtiyaç Maddelerimizi Kolay, Ucuz ve Kaliteli Olarak Karşılacak Olan Ekonomi'da Satışlara Başlandı", *SEKA Postası*, 1 Ocak 1963, s. 1

¹¹ Uygur Kocabaşoğlu ve diğ. , *SEKA Tarihi*, SEKA Genel Müdürlüğü Yayınları, İzmit, 1996.

¹² Feyza Turgay, *Erken Cumhuriyet Döneminde (1936-1960) İzmit SEKA Fabrikası: Devlet, Emek ve Şehir*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2022.

ayrıntılı bir çalışma yapılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın bir diğer diğer amacı da SEKA'nın Kocaeli halkı tarafından benimsenen ve kabul gören modern yaşama dönük pek çok yeniliği karşısında, SEKA Tüketim Kooperatifi'nin ömrünün neden yaklaşık on yıl gibi bir süreyle sınırlı kaldığını anlamaya çalışmaktır.

Çalışmada öncelikle genel olarak tüketim kooperatifçiliğinin ne olduğu ile dünyada ve Türkiye'deki gelişimi hakkında bilgi verilecektir. Sonrasında kooperatifin kuruluş aşamaları, modern tüketim pratikleri açısından etkileri ve sessiz sedasız bir şekilde kapatılma sürecinin dinamikleri büyük ölçüde *SEKA Postası*'nda yer alan haberler üzerinden değerlendirilecektir. *SEKA Postası*, SEKA Tüketim Kooperatifinin duyulmasında ve tanınmasında çok önemli bir role sahiptir. Gazetede kooperatif hakkında çok sayıda haber, fotoğraf ve röportaj bulunması, *SEKA Postası*'nın kooperatifin tanıtımını ve reklamını bizzat üstlendiğini düşündürmektedir.

Gazetede kooperatifin kurulma gerekçesi, kuruluş sürecinde yaşanan gelişmeler ve kooperatifin faaliyetleri detaylı bir şekilde yer almaktadır. Bununla birlikte kooperatif hakkındaki haberlerin ilk üç dört yıl ile sınırlı kaldığı, sonrasında ise gazetede nadiren yer bulduğu görülmektedir. Bu sebeple araştırmada ilgili boşluklar SEKA Tüketim Kooperatifinde ve kâğıt fabrikasında çalışanlarla yapılan sözlü tarih görüşmeleri ile tamamlanmaya çalışılmıştır.

Yaşları 70'in üzerinde olan dört görüşmeci ile yarı yapılandırılmış ucu açık sözlü tarih görüşmeleri yapılmış ve gerekli izinler temin edilerek görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Bu görüşmeler esnasında katılımcılara SEKA Tüketim Kooperatifi'ne dair ilk izlenimleri, kooperatifin mekânsal boyutları ve dış görünümü, tüketicilerin ürün satın alma tercihleri, kooperatifin fiyat politikası, ürün ve hizmet üzerindeki kalite algısı, personel bilgileri, tüketim kooperatifinin kentteki imajı ve görüşmecilerin kooperatife dair kişisel deneyimleri hakkında sorular yöneltilmiştir. Bu görüşmelerden elde edilen veriler belli boşlukların daha sağlıklı olarak işlenebilmesi açısından çalışmaya önemli katkılar sunmuştur¹³.

---

¹³ Bu sebeple görüşme talebimi kabul eden kişilere teşekkür ederim.

Dünya’da ve Türkiye’de Tüketim Kooperatiflerinin ilk Örnekleri

Tüketim bir süreç olarak belli ihtiyaçların karşılanması için herhangi bir ürünün veya bir hizmetin satın alınması ile gerçekleşen bir eylemdir. Tüketici ise bu eylemi gerçekleştiren bireyler anlamında kullanılmaktadır. Tüketim süreci içerisinde genel olarak tüketicilerin odaklandığı asıl nokta faydadır. Bireyler sahip oldukları gelirleri ile kendilerine en çok faydalı olacak olan ürünlere yönelirler. Gereklerini duydukları ürünleri fazla ödeme yapmadan satın almak tüketiciler açısından son derece önemlidir¹⁴.

Tüketicilerin temel ihtiyaç maddelerini temin etme konusunda yaşadıkları sıkıntılar dünyada tüketim kooperatifçiliğinin doğmasına neden olmuştur. Tüketim kooperatifçiliği denince akla ilk olarak İngiltere gelmektedir. 16. yüzyılda İngiltere’de başlayan köylüyü topraksızlaştırma hareketi ile birlikte milyonlarca köylü kentlere göç etmiş, önce manifaktür endüstrisi ardından da makine endüstrisinde oldukça zor şartlarda çalışmışlardır. 18. yüzyıl ortalarına gelindiğinde Sanayi Devrimi ile birlikte liberal ekonominin baskın hale gelmesi, işçi ve işçi ailelerinin yaşam koşullarını daha da zorlaştırmıştır. Yaşadıkları ağır ekonomik koşullar içerisinde alım güçleri düşen işçiler yavaş yavaş bilinçlenmeye ve kapitalist ekonomi ile mücadelelerinde kendi aralarında birleşerek tüketim kooperatifleri kurmaya başlamışlardır¹⁵. Tüketim kooperatifleri ile ilgili farklı tanımlar yapılmış olsa da kooperatifçilik alanında en tanınmış isimlerden biri olan Charles Gide, tüketim kooperatifçiliğini kısaca tüketicilerin bir araya gelip güçlerini birleştirerek ihtiyaçlarını temin etmeleri olarak tanımlamıştır¹⁶. İngiltere’de ilk tüketim kooperatifi Manchester yakınlarında pamuk mensucatı ve trikotaj işleriyle tanınmış Rochdale’daki dokuma işçileri tarafından kurulmuştur. İşçilerin birleşerek bir kooperatif kurmasının en önemli nedeni temel ihtiyaç maddelerini daha kaliteli ve daha ucuza temin etmek düşüncesidir. Charles Howarth’ın öncülük yaptığı ve 28

¹⁴ Yavuz Odabaşı, *Tüketim Kültürü*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 16.

¹⁵ Oya Sencer, *Türkiye’de İşçi Sınıfı Doğuşu ve Yapısı*, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1969, s.23.

¹⁶ Salihaddin Sözeri, *Türkiye’de İstihlak Kooperatifleri*, Türk Kooperatifçilik Derneği Yayınları, Ankara, 1945, s.11-13.

işçinin katılımıyla, 21 Aralık 1844 tarihinde kurulan yapı, günümüz tüketim kooperatiflerinin ilk örneği sayılmaktadır¹⁷.

Rochdale işçilerinin başlattıkları bu girişim zamanla büyüyerek tüm ülkelerde yaygınlaşmış ve tüketim kooperatifçiliğinin ilkeleri de onlarla anılmıştır. Bu prensipler; kooperatifte satılan ürünlerin piyasa fiyatına satılması, üyelere risturn (kârdan pay) dağıtımı, her üyeye oy hakkı verilerek demokratik bir yapının oluşturulması ve zamanla imkân dahilinde bizzat üretime geçilmesi şeklinde ifade edilebilir¹⁸.

Avrupa’da sanayileşme ve kentleşme süreçleriyle ortaya çıkan tüketim kooperatifçiliği Osmanlı devletinde II. Meşrutiyet döneminde, ülke ekonomisi üzerindeki yabancı hâkimiyetine karşı gelişen bir hareket olarak doğmuştur. Osmanlı aydınları arasında kooperatifçilik düşüncesi bu dönemde kapitalizm ve sosyalizmin yanında bir üçüncü yol olarak görülmüştür. Tüketim kooperatifçiliğinin yaygınlaşması ise, Birinci Dünya Savaşı ile olmuştur. Savaş yıllarında yaşanan hayat pahalılığı, halkı tüketim kooperatifleri çatısı altında birleşmeye yönlendirmiş ve İstanbul’da çok sayıda tüketim kooperatifi kurulmuştur¹⁹.

Bu dönemde İstanbul’da ilk tüketim (istihlak) kooperatifi Fatih’te, Çırcır mahallesinde kurulmuş, ardından Galata, Sultan Ahmet, Eminönü, Nuruosmaniye, Gedikpaşa, Eyüp, Şehzadebaşı, Küçük Mustafapaşa, Kadıköy, Çarşamba gibi semtlerde Rochdale işçilerinin kurduğu yapıya benzer tipte tüketim kooperatifleri birbirini izlemiştir. İttihat ve Terakki Fırkası tarafından desteklenen bu kooperatifler özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul’da halkın iaşe sorununun çözümünde önemli faydalar sağlamışlardır²⁰.

¹⁷ Mehmet Eken, *Tüketim Kooperatiflerinde Ortak-Kooperatif İlişkisi: Damla Tüketim Kooperatifi Örneği*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010, s.28.

¹⁸ Tuncay Güloğlu, Adem Korkmaz, “Kooperatifçilik İlkeleri, Küreselleşme ve Kooperatifçilikte Yeni Eğilimler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55(1), 2011, s. 813.

¹⁹ Zafer Toprak, *Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s.298-306.

²⁰ Sözeri, a.g.e., s. 35.

1936 İş Kanunu Kapsamında SEKA'da İlk Tüketim Kooperatifi Deneyimi

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kooperatifçilik hareketine olan ilgi cumhuriyetin ilk yıllarında da devam etmiştir. Bu dönemde Atatürk'ün özellikle tüketim kooperatifçiliğine ilgi duyduğu görülmektedir. 1925 yılında Ankara'da kurulan Ankara Memurlar İstihlak Kooperatifi'ne bizzat üye olmuştur²¹. Bununla birlikte tüketim kooperatifleri özellikle 1929'daki dünya ekonomik buhranının etkisiyle yeniden öne çıkmıştır. Türkiye'de de bu dönemde tüketim kooperatifleri sayıca artmış, Ankara dışında Anadolu'nun pek çok kentinde tüketim kooperatifleri kurulmuştur²². Buhranın etkisiyle yaşanan geçim sıkıntısı ile mücadelede tüketim kooperatiflerinden faydalanılabileceği fikri dönemin gazetelerinde yer bulmuştur. Örneğin, 30 Kasım 1929 tarihli *Hâkimiyeti Milliye* gazetesindeki "İstihlak Kooperatifleri ve Hayat Bahallığı" başlıklı haberde, ekonomik sıkıntılar karşısında istihlak (tüketim) kooperatiflerinin faydalarından bahsedilmiş, bu kooperatifler hakkında halkı aydınlatıcı bilgilere yer verilmiştir²³.

Hâkimiyet-i Milliye'nin 6 Aralık 1929 tarihli sayısında konu yeniden gündeme getirilerek tüketim kooperatifleri tanıtılmaya devam edilmiş ve bu kooperatiflerin Türkiye'de arzu edilen noktaya gelememiş olan yerli malı kullanımı açısından da çok önemli olduğu vurgulanmıştır²⁴. 1929 yılı sonlarında yapılan bu haberler geçim sıkıntısının Türkiye'de önemli bir gündem maddesi olduğunu da gözler önüne sermektedir. Bu dönem dünya ekonomisinin ciddi bir parçalanma sürecine girdiği, uluslararası sermaye hareketlerinin gerilediği bir süreç olarak Türkiye'yi de etkilemiş ve yaşanan krizin etkisiyle Türk lirasının değerinin düşmesi, hem tarım, hem de ticaret sektöründe iflaslar yaşanmasına sebep olmuştur²⁵.

²¹ Necdet Bilgin, Şaban Tanıyıcı, "Türkiye'de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi", *KMU İİBF Dergisi*, 2008 (2), s.141.

²² Sözeri, a.g.e., s. 39.

²³ "İstihlak Kooperatifleri ve Hayat Bahallığı", *Hâkimiyeti Milliye*, 30 Kasım 1929, s.4.

²⁴ "İstihlak Kooperatifleri", *Hâkimiyeti Milliye*, 6 Aralık 1929, s. 4.

²⁵ Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 122-123.

Yine bu dönemde Türkiye’de kent ekonomileri ciddi bir baskı ile karşı karşıya kalmışlardır²⁶. Bu durum karşısında “serbest ticaret-açık kapı” siyasetinden vazgeçilerek daha önce ithal edilen başta un, şeker, kumaş gibi sanayi tüketim malları ülke içinde üretilmeye başlanmıştır. Bu ithal ikameci girişimler Türkiye gibi birçok ülkede sanayileşme sürecinin de ilk hamleleri olmuştur²⁷.

Bu dönemde ithalatın azaltılması buhran karşısında Türk parasının değerini korumak ve dış ticaret dengesini sağlamak açısından çok elzem görülmüş ve siyasi iktidar tarafından toplumdaki tüm kesimleri kapsayan bir görev olarak sunulmuştur²⁸. Bu anlayış neticesinde değişen iktisadi koşulların bir yansıması olarak yerli malı kullanımı önem kazanmış ve 12 Aralık 1929 tarihinde Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyet üzerinden yerli malı kullanımı teşvik edilerek, topluma tutumlu yaşamak ve kendi kendine yeterlik fikri benimsetilmeye çalışılmıştır²⁹.

Kooperatifleşmenin önemi cemiyetin kuruluşuyla gündeme getirilmiş ve cemiyetin idare heyeti azalarından Kocaeli milletvekili Reşit Saffet Bey konu ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

Maksadımız memlekete yalnız Türk malı almaya mecbur etmek değil, aynı zamanda Türk mallarının miktarını artırmak, cinslerini daha ziyade iyileştirmek ve fiyatlarını mümkün merteye ucuzlatmaktır. Bunlardan başka, halkın ihtiyacına kâfi gelecek kadar yerli mamulât olmasına çalışmak bunun için lazım gelen iktisadi teşekküllerin vücut bulmasına yardım etmek, istihlak kooperatifleri ve millî mamulata mahsus büyük satış mağazaları açılmasını temin eylemek arzusundayız³⁰.

²⁶ Şevket Pamuk, *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 186.

²⁷ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, İmge Kitabevi, Ankara, 2012, s. 63-64.

²⁸ İlhan Tekeli, Selim İlkin, Cumhuriyetin Harcı Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 171-172.

²⁹ Doğan Duman, *Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1990, s. 162-164.

³⁰ Sevilay Özer, “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Çerçevesinde Yerli Malı ve Tutum Haftası Kutlamaları”, *Turkish Studies*, 8/5 (Bahar 2013), s. 601.

1930'larda devletçi sanayileşme uygulamaları içerisinde hükümet ithalatı sınırlandırmak için yerli malı kullanımını öne çıkarmanın haricinde ve dış ticareti düzenlemek adına kambiyo denetimine, ikili kliring anlaşmaları ve kotalar sistemine yönelmiş, tarım ürünlerinin ve özel sanayi işletmelerinin fiyatlarını denetim altına almıştır. Bu geniş çaplı önlemler ile devletin ekonomi üzerindeki kontrolü bu dönemde oldukça genişlemiştir³¹.

Bu girişimler ile devlet hem toplumsal yapıyı hem de ekonomik yapıyı kriz karşısında kontrol altına almaya çalışmıştır. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de devletin özellikle iktisadi anlamda ağırlığının arttığı bu süreçte krizle devletçi bir sanayileşme politikasıyla mücadele etme kararı alınmış ve 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile devlet büyük ölçekli yatırımlara başlamıştır³².

Sanayi planı içerisinde öngörülen yatırımların önemli bir kısmı Sümerbank tarafından gerçekleştirilmiş ve 1935 yılından itibaren ülkenin pek çok noktasında İktisadi Devlet Teşekkülleri ismiyle fabrikalar kurulmuştur. Türkiye'de modern anlamda ilk sanayileşme hamleleri olarak değerlendirilen bu büyük ölçekli devlet fabrikaları hukuk, sağlık, eğitim gibi alanlarda getirdiği önemli düzenlemelerle iktisadın yanı sıra, Türkiye'nin sosyal anlamda gelişmesine de katkı sağlamıştır³³.

Kalkınma meselesinde kooperatiflerin rolünün farkında olan devlet, yeni bir girişimle söz konusu fabrikaların içinde "ekonoma" adı ile tüketim kooperatifleri kurmuştur. 1930'ların ortalarında perakende satış mağazaları şeklinde açılan bu ekonomaların en önemli özelliği devlet tarafından kurulmuş olmalarıdır. Ekonoma açma kararı yanında, içindeki ürünlerin türlerinden fiyatlarına kadar tüm faaliyetler İktisat Vekâleti'nin kontrolüne bırakılmıştır³⁴. Ekonomalar kendi kendine yetebilen bir yaşam alanı olarak kurgulanan İktisadi Devlet Teşekkülleri

³¹ Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s.298.

³² Pamuk, *a.g.e.*, s.188-189.

³³ Ahmet Makal, *Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri 1920-1946*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s.240, 255; Boratav, *a.g.e.*, s. 64.

³⁴ "İş Kanunu", *Kurun*, 19 Nisan 1936, s.7.

çalışanları ve ailelerinin başta gıda olmak üzere temel ihtiyaç maddelerini piyasaya göre daha ucuz koşullarda temin etmeleri amacıyla açılmışlardır³⁵.

Ekonomaların yasal dayanağı 1936 tarihli, 3008 sayılı İş Kanunu'nun 27. maddesi ile oluşturulmuştur. Bu madde uyarınca, işçilere ve ailelerine temel ihtiyaç maddelerini satma amacıyla açılan ekonomalar, belirli şartlara tabi tutulmuştur. İktisat Vekâleti'nin izninin olması gerektiği kanunda özellikle vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra kent ve kasabalardan uzak işyerlerinde, işverenlerin ekonoma açması zorunlu tutulmuştur. Bununla birlikte işçiler ekonomalardan alışveriş yapmaya zorlanamayacaklardır. Ayrıca işverenlere, kanunun yürürlüğe girmesinden önce mevcut olan ekonomalar için, uygunluk denetimi yaptırma zorunluluğu getirilmiştir³⁶.

1936 İş Kanunu kapsamında gündeme gelen ekonomalardan biri de SEKA kâğıt fabrikasında kurulmuştur. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı kapsamında kurulan İktisadi Devlet Teşekkülleri'nden biri olan SEKA ya da o günkü ismiyle Sümerbank Kâğıt ve Karton Fabrikası, Türkiye'nin ilk ulusal kâğıt fabrikasıdır. Fabrika, Türkiye'nin kâğıt ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuş olup, Türkiye'nin sanayileşme sürecinde önemli bir rol oynayarak, yerli kâğıt üretiminin başlamasına öncülük etmiş, binlerce kişiye iş imkânı sağlamıştır³⁷.

1937 yılında kâğıt fabrikası içinde ekonoma ismiyle bir tüketim kooperatifi açılması, fabrika yönetiminin çalışanlarına sunduğu ilk sosyal imkânlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayat pahalılığı karşısında işçi ve memurları koruyabilmek için kurulan ekonomanın, yaklaşık olarak 500'e yakın üyesi olduğu bilinmektedir³⁸. Fabrika

³⁵ Ali Asgar Eren, Serkan Tuna, "Birinci Sanayi Planı Kapsamında Kurulan Sümerbank Dokuma Fabrikalarında Beslenme, Giyim, Kreş ve Okul Olanakları (1935-1950)", *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 63(2018), s.179.

³⁶ "İş Kanunu", T.C. Resmî Gazete, 3330 (1936), s. 6624.

³⁷ SEKA Kağıt fabrikasının kuruluş süreciyle ilgili bkz. Uygur Kocabaşoğlu ve diğ., *a.g.e.*, Emre Dölen, Çin'den Kocaeli'ne Kağıdın Öyküsü, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli, 2015. Emre Dölen, Dünyada ve Türkiye'de Kağıtçılığın Tarihçesi, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli, 2015.

³⁸ Feyza Turgay, *Erken Cumhuriyet Döneminde İzmit SEKA Fabrikasında Çalışanlara Sağlanan Sosyal Olanaklar: 1936-1960*, *Mülkiye Dergisi*, 46/4 (2022), s.1052.

çalışanlarından oluşan bu üyeler, tüketim kooperatifinden taksitli olarak alışveriş yapma hakkına sahip olmuş ve bunun karşılığında her ay maaşlarından 2,5 lira kesilmiştir. Kooperatife üyeliği olmayanlar ise alışverişlerinde peşin olarak ödeme yapmak zorunda kalmışlardır³⁹.

SEKA fabrikasında ilk kurulan ekonoma adlı tüketim kooperatifi hakkında fazla bilgi mevcut değildir. Ancak fabrikanın faaliyete geçtiği 1936 yılında çalışan sayısının 500'ün biraz üzerinde olduğu bilinmektedir. Bu bilgiden yola çıkarak çalışanların neredeyse tamamına yakınının kooperatife üye olduğu anlaşılmaktadır⁴⁰. Kooperatifin faaliyetleri hakkında başka bilgiye ulaşılamamıştır. Bu kooperatif deneyiminin İkinci Dünya Savaşı koşullarında yaşanmış olması faaliyetlerinin sekteye uğramasına neden olmuş olmalıdır. Bu dönemde ülke genelinde de savaşın ekonomik ve sosyal koşulları sebebiyle, kooperatifçilik hareketlerinin yavaşladığı bir süreç yaşanmıştır⁴¹.

1961 Anayasası Kapsamında SEKA'da İkinci Tüketim Kooperatifi Deneyimi

Türkiye'de 1929 dünya buhranı ve ardından II. Dünya Savaşı'nın getirdiği koşullar içerisinde 1930-1946 yılları arasındaki dönemde dış dünyaya kapalı bir ekonomi politikası izlenmiştir. Fakat savaş sonrası süreçte ABD'nin dış yardımlar aracılığıyla uluslararası sistemi yeniden kurgulaması Türkiye'de siyasi iktidarı ekonomik politikada değişkenliğe zorlamıştır. 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti ABD yardımlarından faydalanmak ve oluşan yeni dünya düzeninde yer almak amacıyla devletin iktisadi hayattaki ağırlığına son vererek özel sektörü güçlendirmeye ve ithalatı arttırmaya yönelik bir ekonomi siyaseti izlemiştir. Bu politika kapsamında devlet fabrikaları satışa çıkarılmış, fakat serbestleşme politikası uygulamaları 1958 yılında Türkiye'de yeni bir ekonomik krize sebep olmuştur⁴².

³⁹ Turgay, a.g.e., s.149.

⁴⁰ Kocabaşoğlu ve diğ., a.g.e., s.144, 171.

⁴¹ T. Irmaklıoğlu, E. İrk., "Türkiye'de Kooperatifçiliğin Tarihsel Gelişimi", *Yönetim ve Örgüt Tarihi Dergisi*, 1/2. (2022), s.107.

⁴² Gülten Kazgan, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 95-96,103.

Bu gelişmeler Türkiye’de kooperatifçilik hareketlerini yeniden gündeme getirmiştir. 1950’li yıllarda bu anlamda yapılan en önemli girişimlerden biri Uluslararası Çalışma Örgütü’nden M. Colombain’in kooperatifçilik çalışmalarını incelemek ve bir kooperatif kanunu hazırlanması konusunda danışmanlık yapmak amacıyla Türkiye’ye gelmesi ve ülke içinde yaptığı araştırmalar sonucunda bir proje hazırlamasıdır. Bu projede Colombain bir kooperatif kanunu hazırlanması ve kooperatifçiliğin yaygınlaşması için de kadınlardan ve köy öğretmenlerinden faydalanılması gerektiğini vurgulamıştır⁴³. Ancak bu dönemde tüm çabalara rağmen bir kooperatif kanunu çıkarılamamıştır.

Kooperatifçilik hakkında bir kanun çıkarılmasa da 1950’li yıllarda yavaş yavaş kooperatifçilik hareketleri canlanmaya başlamıştır. Türkiye’de bu dönemde kooperatifçilik hareketleri içerisinde öncelikle yapı kooperatifçiliğinin öne çıktığı görülmektedir⁴⁴. Kocaeli’de de 1950’lerde kooperatifçilik faaliyetleri daha çok yapı kooperatifçiliği ile başlamıştır. Kentteki ilk yapı kooperatifi 1951 yılında İzmit Sümerbank Selüloz İşçileri Yapı Kooperatifi ismiyle SEKA’da kurulmuştur⁴⁵. Bu kooperatiften sonra SEKA’da çok sayıda işçi ve memur yapı kooperatifi ardı ardına kurulmuş ve böylece yıllar içinde birçok modern mahalle kent merkezine eklenmiştir⁴⁶.

1950’li yıllarda yapı kooperatifçiliğinde atılan başarılı adımlar, 1960’lı yılların başında SEKA’da bir tüketim kooperatifi kurulması fikrini uyandırmıştır. O günlerde yaşanan ekonomik sıkıntılar da tüketim kooperatifçiliğine yönelik girişimleri hızlandırmıştır. 1950’li yılların ikinci yarısında başlayan dış ticaret açığı ve enflasyon büyük bir ekonomik krize sebebiyet vermiş, bu süreçte yaşanan döviz bunalımı pek çok tüketim maddesinde darlıkların yaşanmasına neden olmuştur. Temel tüketim maddelerinde yaşanan kıtlık ile kuyruklar günlük hayatın olağan

⁴³ Yasemin Memioğlu, “Türk Kooperatifçiliğinin Dönemsel Analizi (1950-1960 Dönemi)”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 52 Özel Sayı (2017), s.913-915.

⁴⁴ Mete Kaan Kaynar, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.553.

⁴⁵ “SEKA’da Yapı Kooperatifleri”, SEKA Postası, 15 Ağustos 1957, s.3.

⁴⁶ “İzmit’te Kooperatifçilik Gelişiyor”, SEKA Postası, 1 Haziran 1961, s.5.

bir parçası haline gelmiştir⁴⁷. SEKA'da bir tüketim kooperatifi kurulma düşüncesi de bu durumların bir sonucu olarak gelişmiştir.

Tüketim kooperatifi kurulmadan önceki dönemde, SEKA fabrikasında yönetimin çalışanların ve ailelerinin özellikle zorunlu tüketim maddelerini daha kolay bir şekilde temin edilebilmesini sağlayabilmek amacıyla farklı yöntemlere başvurduğu görülmektedir. Örneğin, 1956 yılında SEKA genel müdürlüğü ile Migros şirketi arasında bir anlaşma yapılmış, bu anlaşmaya göre, Migros satış kamyonlarının düzenli bir şekilde fabrika lojmanları içerisinde ve cümle kapı denilen fabrikanın ana girişinde SEKA mensuplarına satış yapması sağlanmıştır⁴⁸.

1950'li yıllarda büyük kentlerde yaşanan gıda kıtlıkları sebebiyle Türkiye'ye davet edilen İsviçre Migros Kooperatifler Birliği şirketinin Türkiye'ye gelişi, perakendecilik sektörü açısından oldukça önemli bir gelişmedir. Bu gelişme sonrasında 1954 yılında Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile Migros-Türk kurulmuş ve bu olay modern tüketim kültürü açısından Türkiye'de bir dönüm noktası olmuştur. Migros-Türk ile beraber tüketim alışkanlıklarında önemli değişimler yaşanmaya başlanmış, tüketiciler ilk kez paketli gıdalar, poşet ve fiş gibi alışveriş yenilikleriyle tanışmışlardır⁴⁹.

Yarı toptan anlamına gelen Migros, 1950'li yılların ortalarında aracısız olarak doğrudan üreticilerden sağladığı ürünleri, gezici kamyonlarla tüketicilerin ayağına kadar götürerek, Türkiye'ye modern anlamda tekerlekli mini market sistemiyle ilk selfservis hizmetini getirmiştir⁵⁰. Bu anlamda SEKA yönetiminin 1956 yılında, modern tüketimi temsil eden Migros gibi bir şirket ile anlaşma yapmış olması, tüketime yönelik sosyal bir yenilik olarak oldukça değerlidir. SEKA'nın yıl sonu faaliyet raporlarında 1959 yılına kadar Migros satış kamyonlarının

⁴⁷ Pamuk, *a.g.e.*, s.231-233.

⁴⁸ "1956 Yılıın Son Toplantısında İşletmemizin Bir Yıllık Faaliyeti Hakkında Umum Müdür Enver Atafrat'ın İdare Meclisimize Okuduğu Rapor", *SEKA Postası*, 1 Şubat 1957, s.4,5.

⁴⁹ İlnur Öztürk, "Türkiye'de Perakende Sektörü", *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/1(2006), s.71-72.

⁵⁰ Mustafa Orçan, *Osmanlı'dan Günümüze Modern Türk Tüketim Kültürü*, Kadim Yayınları, Ankara, 2014, s. 194.

pazar günleri hariç olmak üzere haftanın her günü fabrika sahasında satış yaptığı takip edilebilmektedir⁵¹.

Migros satış kamyonları aracılığıyla yapılan bu tüketim hizmeti, SEKA fabrikasının çalışanlarına ve ailelerine sunmuş olduğu sosyal imkânlardan biridir. Bu çalışma hakkında dönemin tanıklarıyla yapılan sözlü tarih görüşmelerinde, Migros satış kamyonlarının bugün hâlâ hatırlanan kendine has ticari müziğiyle kentin diğer sokaklarında da dolaştığı bilgisine ulaşılmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde SEKA'nın bir sosyal imkân olarak başlayan bu hizmeti, kentteki modern tüketim deneyimlerinin de ilk adımlarından biri olmuştur.

Migros satış kamyonlarının yanı sıra, bu dönemde SEKA'da çalışanların temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılan girişimlerden biri de işçi ve memur yardımlaşma sandıklarıdır. Bu yardım sandıkları hakkında mevcut kayıtlardan fazla veri elde edilemese de dönemin tanıklarından bu konu hakkında birtakım bilgilere ulaşılmıştır. SEKA fabrikasında işçi olarak çalışmış olan Saadet Özcan SEKA işçi yardım sandığı hakkında şunları söylemiştir:

Orası şöyle, işçilerin ihtiyaç duyabileceği ve kolay alamayacakları ürünleri getirirlerdi. Daha ziyade beş kiloluk yağ, beş kiloluk bal, peynir tenekeleri, patates, soğan, hakiki zeytinyağı, hakiki çiçek yağı. Çok küçük bir yerd. O anda paran yoksa da gidip alabiliyordunuz, üstelik size taksit yapılıyordu. Ama en çok beş ay. Burası işçilere yardım amaçlı, sıkıntı çekmesin diye başlamıştı. Bulamıyordu işçiler, mesela yağ arıyorsun yok. Bir de pazarda bir kilo aldığın parayla burada dört kilo alıyorsun. Beş ayda senden kesiyor. Biz para yatırıyorduk oraya. Her ay benden maaşımın yüzde onu kesilirdi. O zaman her şey kolay bulunmuyordu. SEKA'nın dışında kimse buradan alışveriş yapamıyordu. Pirinç, bal, yağ, zeytinyağı, kurubaklagil, buğday bile satıyorlardı neden bilmiyorum ama hatırlıyorum. Dışardan da bize çok rica ediyorlardı. Şunu bunu al diye. Mesela ben bir şey alıp komşuma götürüyordum. Bana parasını peşin veriyorlardı⁵².

⁵¹ “İşletmemizin 1957 Yılı Faaliyeti Hakkında Umum Müdür Enver Atafırat'ın İdare Meclisimize Okuduğu Rapor”, SEKA Postası, 15 Şubat 1958, s. “1958 Yılıın Son Toplantısında İşletmemizin Bir Yıllık Faaliyeti Hakkında Umum Müdür Enver Atafırat'ın İdare Meclisimize Okuduğu Rapor”, SEKA Postası, 15 Şubat 1959, s.4.

⁵² Saadet Özcan, Kocaeli, 12 Eylül 2024, Ses Kaydı.

SEKA'daki işçi yardım sandığına satılan ürünler sendika yetkilileri tarafından doğrudan üreticilerden temin edilerek, işçilere kârsız bir şekilde satışa sunulmuştur. Bu açıdan değerlendirildiğinde işçi yardım sandığının SEKA Tüketim Kooperatifi öncesinde bir nevi tüketim kooperatifi şeklinde faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. O dönemde işçi yardım sandığını aktif olarak kullanan Saadet hanımın şu ifadeleri, bu iddiayı güçlendirmektedir:

Burası direkt üreticiden alıyordu, aracısız. Burayı sendika açtırmıştı. Sendikacılar ne getirirlerse işverenin önüne kabul ediliyordu. Bu iş için araba istenmişti. Erzurum'un mesela tulum peyniri meşhur giderlerdi getirirlerdi. Buraya sendikanın atadığı kişiler vardı, burası sendikanın elindeydi, üç dört kişi gidiyorlardı. Kaç çeşit peynir yedik sayelerinde. Mesela Kars'a gidip bal aldıklarını hatırlıyorum. Amaç kâr etmek değildi, işçinin gönlünü hoş tutmak, çoluk çocuğuna balı tattırmak. Bal çok önemli o zaman, bal falan satılan yer ben hatırlamıyorum İzmit'te. SEKA özel araba vermişti, böyle pikaplar vardı çok büyük SEKA'da. Nerde ne meşhursa sendikacılar gidip getiriyordu. Giyim eşyası da getirdiler, ama yürütmediler. Daha çok gıda vardı. Kâr gütme amacı yok, aracı yok, o yüzden çok ucuza satılıyordu⁵³.

Kocaeli'de bu dönemde geleneksel tüketim mekânlarının en önemli temsilcisi olan bakkalların ve pazarların baskın olduğu bir tüketim modelinin hâkim olduğu söylenebilir. Çoğunlukla var olanla yetinmeye yönelik bir tüketim algısının etkili olduğu bu yıllarda kentte hazır gıda ya da hazır giyim gibi alanların daha tam anlamıyla insanların hayatına girmedeği bir süreç yaşanmaktadır. SEKA Tüketim Kooperatifi geleneksel tüketim örüntülerinin baskın olduğu böyle bir ortamda kurulmuştur⁵⁴.

1957 yılında fabrika bünyesinde bir tüketim kooperatifi kurulması için hazırlıklara başlanmıştır. İşçi yemekhanesinin altında, çeşitli dükkânlardan oluşacak bir pasaj şeklinde düşünülen tüketim kooperatifinin, bakkaliye bölümünün Migros tarafından, kumaş, ayakkabı, manav, kadın ve erkek berberi, lostra, sigara, jilet, kolonya, dergi ve gazete satışı yapılacak diğer bölümlerinin ise SEKA tarafından işletilmesine dair bir fikir birliği sağlansa da çeşitli dükkânlardan oluşacak olan bu pasaj o dönemde açılmamıştır⁵⁵.

⁵³ Saadet Özcan, Kocaeli, 12 Eylül 2024, Ses Kaydı.

⁵⁴ İsmail Meçkeli, Kocaeli, 14.09.2024, Ses Kaydı.

⁵⁵ "İşletmemiz Sosyal Faaliyetleri Gelişiyor", SEKA Postası, 15 Ağustos 1957, s.1.

Bir tüketim kooperatifi kurulması 1962 yılında gerçekleşebilmiştir. Bu tüketim kooperatifinin kurulmasının en önemli sebebi yaşanan geçim sıkıntılarıdır. O günlerde yaşanan sıkıntıları Saadet Hanım şu şekilde hatırlamaktadır:

O zamanlar her şey kolay bulunmuyordu İzmit'te. Mesela yağ almaya gidiyorsun, kuyruklar vardı. Gaz kuyrukları vardı. Bu dönem Türkiye'de baya bir sıkıntı oldu. O zaman dışardan yardımlar oldu Türkiye'ye. Mesela peynir getiriyorlardı, kaşar peyniri şeklinde. Böyle kocaman peynirler, kaşar peyniri tadında bize ücretsiz olarak veriliyordu. Kaşkaval deniyordu, Amerika'nın söylediği tabirle. Amerika gönderiyordu bunları gemilerle. Bize, yani işçilere, iş çıkışı kapıda dağıtılıyordu. Mesela 60'ların başında hazineye yardım kampanyaları vardı. İnsanlar nikâh yüzüklerini bile verdiler⁵⁶.

1960'lı yıllar Türkiye'de genel olarak kooperatiflerin yeniden yükselişe geçtiği bir dönem olmuştur. Hayat pahalılığı dışında kooperatifçiliği öne çıkaran diğer bir gelişme konununun 1961 Anayasası'nda ele alınmasıdır. 1961 Anayasası'nın 51. maddesinde "Devlet, kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır"⁵⁷ hükmüne yer verilmesi Türkiye kooperatifçiliği için çok büyük bir adım olmuştur.

1961 Anayasası'yla aynı zamanda planlı kalkınma süreci de başlatılmış ve uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963-1967) halkın kooperatif, dernek gibi örgütlenmeler içerisinde yer alması, toplumsal kalkınma sürecinin birer parçası olarak görülmüştür. Hem anayasanın 51. maddesi, hem de kalkınma planında kooperatifçiliğin özendirilmesi, önemli bir yasal teminat sağlamış ve kooperatifçiliğin arkasında devletin desteğinin olduğunu resmen ortaya koymuştur⁵⁸.

⁵⁶ Saadet Özcan, Kocaeli, 12.09.2024, Ses Kaydı.

⁵⁷ "Kooperatif Şirket", SEKA Postası, 15 Ağustos 1961, s.3. Ayrıca bakınız: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kanun No: 334, Kabul Tarihi: 9/7/1961. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/#:~:text=Kanunun%20açıkça%20gösterdiği%20hallerde%2C%20usulüne,aramaz%20ve%20bunlara%20el%20konulamaz> (Erişim tarihi: 27.11.2024)

⁵⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*, Ankara, 1963, s.101.

Bu gelişmeler sonrasında SEKA fabrikasında bir tüketim kooperatifi kurulması çalışmaları hızlanmıştır. Öncelikle “Hudutlu Sorumlu SEKA Memur ve İşçileri İstihlak Kooperatifi Şirketi” ismiyle bir şirket kurulmuş, ardından Ticaret Bakanlığı’ndan izin alınmış ve kooperatif için yer tespiti yapılarak en uygun noktanın fabrikanın cümle kapısı denilen ana girişi olduğuna karar verilmiştir. Kooperatifin yapılacağı mevki belirlendikten sonra, hemen çalışmalara başlanarak o günün şartlarında modern olarak betimlenen yeni bir bina inşa edilmiştir⁵⁹.

SEKA çalışanlarının bir araya gelmesiyle kurulan kooperatif şirketinin en önemli amacı “Hudutlu Sorumlu SEKA Memur ve İşçileri İstihlak Kooperatif Şirketi Esas Anlaşması”nın 1. maddesinde şu şekilde açıklanmaktadır:

Her nevi erzak ve istihlak maddeleri ihtiyaçlarının mümkün olduğu kadar istihsal mıntıklarından ve ilk ellerden satın alarak tercihen ortaklarına ve imkân nispetinde diğer müstehliklere mutedil fiyatlarla satmak, SEKA ile mutabık kalınacak şartlar dahilinde işletmenin bu nevi ihtiyaçlarını temin etmektir. Şirket maksadına uygun bulduğu sair ticari işleri de yapabileceği gibi gayelerine uygun gördüğü gayrimenkulleri de satın alabilir veya yaptırabilir⁶⁰.

Şirketin anlaşma metninde yukarıda verilen şekliyle geçmekle birlikte kooperatifin asıl gayesi SEKA işçi ve memurlarını yaşanan hayat pahalılığının altında ezdirmemektir. SEKA genel müdürü bunu *SEKA Postası*’na verdiği röportajda net bir şekilde dile getirmektedir. Hayat pahalılığı karşısında işçi ve memur ücretlerini yükselttiklerini, terfi etme imkânlarını geliştirdiklerini ancak gıda ve giyim sektöründe mütemediyen artan ücretler sebebiyle etkili olamadıklarını, bu sebeple çalışanların yaşam kalitelerini yükseltebilmek amacıyla bir kooperatif kurma fikrini hayata geçirdiklerini ve SEKA Kooperatifi’nin bu koşullar içinde doğduğunu belirtmiştir⁶¹.

SEKA Tüketim Kooperatifi Türk Ticaret Kanunu ile SEKA Memur ve Hizmetliler Talimatnamesi hükmü gereğince kurulan bir kooperatif ortaklıktır. SEKA yönetimi tarafından kooperatif daha açılmadan önce

⁵⁹ “Seka Memur ve İşçileri İstihlâk Kooperatifi Üye Kaydına Devam Ediyor”, *SEKA Postası*, 15 Ekim 1961, s.1.

⁶⁰ “Seka Memur ve İşçileri İstihlâk Kooperatifi Şirketi Esas Anlaşması”, *SEKA Postası*, 15 Ekim 1963, s.6.

⁶¹ “Kooperatif Konusunda Genel Müdürlü Konuştuk”, *SEKA Postası*, 15 Ocak 1963, s.3.

yapılan açıklamada, kooperatifin milli ekonomi siyasetine dayalı olarak kurulduğu ve sadece SEKA'lılara mahsus olmak üzere açılan bir istihlak kooperatifi olduğu vurgulanmaktadır. SEKA'da çalışanlara sunulan sosyal imkânlar kapsamında açılan tüketim kooperatifi, SEKA'nın getirdiği yeniliklerden biri olarak şu ifadelerle tanıtılmıştır:

SEKA, mensupları için kamp yeri yapar, sosyal bina yapar, sinema yapar. Bunları kendisi işletir, ya da kiraya vererek mensuplarının hizmetine açar. Kooperatif için SEKA, bir Ekonomika binası yaptırmıştır. Bunu ister kendi işletir, isterse bir şirkete, bir şahsa veya bir topluluğa kiralar. En uygun çözümü SEKA, hiç kimseye danışmadan, hiçbir kimsenin ve zümrenin tesiri altında kalmadan, kendisi bulur. SEKA mensuplarının ve İşletmenin yüksek menfaatlerini düşünerek yapmış olduğu Ekonomika binasını İstihlak Kooperatifine bir bedel karşılığı kiralamıştır. Kooperatif, bittiği gün hizmetinize açılacak, kanun ve hukuka dayanmayan hiçbir kuvvet buna engel olamayacaktır. İdareci olarak bizler, Devletin bize yatırımlarımızı yapmak üzere tahsis ettiği 200 küsur milyon lirayı elimizin erdiği, gücümüzün yettiği ve bilgilerimizin kifayet ettiği nispette sarfettik, yeni tesisler kurduk; bu tesisler ve ıslâh edilen eski tesisler hepinizi memnun edecek şekilde çalışıyor. Bununla iftihar ediyoruz. Devlet için başardığımız bu muazzam işi, biz SEKA'lılar, kendimiz için de başaramaz mıyız? Elbet başarırız! Biz 6500 SEKA'lı, bir tek vücut gibi hareket ederek, nasıl tesisler kurduksa, Ekonomika'yı da aynı başarı ile kurar ve işletiriz. Milletın parasına gösterdiğimiz dikkat ve itınayı Kooperatifin parasına da titizlikle göstermek, iyi bir teşkilât kurup işleri yürütmek gerekmektedir⁶².

SEKA Tüketim Kooperatifi 19 Aralık 1962 tarihinde merkezi İzmit olmak üzere kurulmuştur⁶³. Kooperatifin kuruluş anlaşmasında sermayesi 9.500 lira olarak belirlenmiştir (Madde 19). Kooperatifin ortakları işçi ve memur statüsünde olan fabrika çalışanlarıdır. Çalışanlar maaş ve ücretlerinden eşit taksitlerle kesilen küçük paylarla şirkete ortak olmuşlardır (Madde 1). Şirketin genel müdürü ise SEKA fabrikasında hesap uzmanı olarak çalışan Cavit Çelik'tir⁶⁴.

Kooperatif kuruluş aşamasında işçi sendikalarının da desteğini almıştır. Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği bir bildiri yayımlayarak, tüketim kooperatifini desteklediklerini bildirmiş, bir komisyon oluşturarak

⁶² "Genel Müdürün Konuşması", SEKA Postası, 1 Aralık 1962, s.4.

⁶³ Kocabaşoğlu ve diğ. a.g.e., s.257.

⁶⁴ "Seka Memur ve İşçileri İstihlak Kooperatifi Şirketi Esas Anlaşması", SEKA Postası, 15 Ekim 1963, s.8.

kooperatif üzerine birtakım araştırmalar yapmıştır⁶⁵. Sendikanın kooperatif daha kuruluş aşamasında iken sürece dahil olması önemli bir gelişmedir. Türk Sendika Hukuku'nda kooperatifleri ilgilendiren maddeler mevcuttur. Örneğin 5018 sayılı "İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri" hakkındaki kanunun 4. maddesinin H fıkrasında, sendikalara "İstihsal, İstihlak, Kredi ve Yapı Kooperatifleri kurmak için teşebbüste bulunmak ve yardım etmek" yetkisi tanınmış ve bu girişimlerin onların görevleri arasında olduğu belirtilmiştir⁶⁶.

Bununla birlikte sendikaların desteğinin alınması tüketim kooperatifinde işçilerin yönetsel anlamda etkili oldukları anlamına gelmemektedir. SEKA kooperatifinde idari anlamda daha çok memur kesimden gelenlerin baskın olduğu anlaşılmaktadır. 1963 yılında kooperatifin genel kongre toplantısında işçi baş temsilcisinin kooperatif yönetimine işçilerin de dahil edilmesine dair temennisi, bu durumu kanıtlar niteliktedir⁶⁷.

Kooperatifin kuruluş şartlarına göre, SEKA fabrikasında çalışan işçi ve memurların kooperatife üye olabilmeleri için en az 50 TL. veya en fazla 5000 TL. ile katkı sağlayacakları ve ortaklık bedelinin üyelere 20 eşit taksitte kesileceği esasa bağlanmıştır. Ayrıca kooperatif üyelerine yıl sonunda elde edilen kârdan hisse alma hakkı da tanınmıştır⁶⁸. Tüketim kooperatiflerinin en önemli amacı üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak olsa da ortaklarına yıl sonunda elde edilen paydan belli bir miktar kâr elde etme şansı da sunmaktadır. Ancak üyelere, ortaklık için ödedikleri para üzerinden değil, yıl içinde kooperatiftan yaptıkları alışveriş miktarı üzerinden risturn (kârdan pay) dağıtımı yapılması esastır. Bu anlamda fazla alıveriş yapan üyeler daha fazla kâra geçme şansına sahip olmaktadır⁶⁹.

Kooperatif ilk kurulduğu zamanlarda, ismi üzerinde bir karışıklık yaşandığını da belirtmek gerekir. SEKA'da 1937 yılında kurulan ilk tüketim kooperatifi ekonoma olarak isimlendirildiği için yeni kurulan

⁶⁵ "Ekonoma Üzerine", *SEKA Postası*, 15 Aralık 1962, s. 2.

⁶⁶ "Sendika ve Kooperatifçilik", *SEKA Postası*, 1 Ağustos, 1961, s. 3.

⁶⁷ "SEKA İstihlak Kooperatifi Yıllık Toplantısı Alâkalı Geçti", *SEKA Postası*, 1 Nisan 1963, s.1.

⁶⁸ "Kooperatife Nasıl Ortak Olunur", *SEKA Postası*, 15 Ocak 1963, s. 3.

⁶⁹ "İstihlak Kooperatifleri Hakkında Umumi İzahat", *SEKA Postası*, 1 Ağustos 1961, s. 3.

kooperatif de sıklıkla bu şekilde ifade edilmiştir. Sadece SEKA'lılar tarafından değil, gazetedeki bazı haberlerde ve başlıklarda dahi ekonoma ifadesi göze çarpmaktadır. Ancak 1963 yılında *SEKA Postası*'nda yapılan bir haberle, kurulan yapıya artık "Kooperatif" denmesi gerektiği açık bir şekilde belirtilerek, isim meselesine şu ifadelerle bir netlik kazandırılmaya çalışılmıştır:

"SEKALILAR sosyal ve iktisadi durumlarımızı daha iyi düzenleyebilmek amacı ile bir istihlak kooperatifi kurduk. Kooperatifimizin adı "Hudutlu Sorumlu SEKA Memur ve İşçileri İstihlak Kooperatifi Şirketi"dir. Ama, çok defa kolayımıza geldiği için, "Ekonoma" bazılarımız "Birlik" bizim komşu da sizin "Kantin" deyip çıkıyor. Binamızın yüzünde kocaman harflerle de yazdığına göre, artık doğrusu olan "kooperatif"i kullansak herhalde daha iyi olacak, birlik sağlamış olacağız"⁷⁰.

SEKA Tüketim Kooperatifi'nin bir diğer önemli katkısı da tüketim zincirindeki bazı araçları devre dışı bırakmasıdır. Satın alınan ürünler tüketicieye ulaşana kadar önce köylüden ürünü toplayan tüccar veya toptancılara, paketlenen ürün oradan üretim merkezindeki toptancılara ya da kabzımallara, sonrasında da bakkallara ve perakendecilere gelerek tüketicieye satılır. Kooperatif bu zinciri bir yerinden kırarak, birkaç aracıyı ortadan kaldırması ile üyelerine daha ucuza ve daha kaliteli ürünler ulaştırmıştır⁷¹.

SEKA Tüketim Kooperatifinin Getirdiği Alışveriş Yenilikleri

SEKA Tüketim Kooperatifi bütünsel anlamda değerlendirildiğinde, Kocaeli'de modern tüketim pratiklerini deneyimleme anlamında önemli bir mecra olmuştur. Kooperatif farklı farklı reyonlardan oluşan mekânsal düzeni, geniş ürün yelpazesi, iki katlı modern binası ve camlı vitrinleri ile kentin ilk departmanlı mağazası olarak 1960'lı yıllara damgasını vurmuştur. SEKA işçilerinden İsmail Meçkeli'nin SEKA Kooperatifi açıldığında hissettiklerine dair anlatıları, 1960'larda Kocaeli açısından tüketim kooperatifinin önemini ortaya koyar niteliktedir:

O zamanlar böyle büyük bir mağaza görmedik ki biz İzmit'te. Sadece mahalle bakkalları vardı. Birçok şeyi bir arada gördük ekonomada. Eskiden ayakkabı falan sadece ayakkabı dükkânında olurdu. Ekonomada bakkaliye de var, her şey

⁷⁰ "Kooperatif Köşesi", *SEKA Postası*, 1 Temmuz 1963, s.5.

⁷¹ "İstihlâk Kooperatifleri Hakkında Umumi İzahat", *SEKA Postası*, 1 Ağustos 1961, s. 3.

var. Baya bir zenginlikti yani bu o dönem için. Mağazanın içerisine girdiğin zaman fileni dolduruyordun. Evin ihtiyacı olan her şeyi oradan sağlayabiliyordun. Dolayısıyla bir mekânın içinden bütün bu alışverişini yapıyorsun tıpkı şimdiki AVM'ler gibi. Fiyatlar dışarıya göre iyiydi. Bir de maaşımızdan kesildiği için o da bize kolaylık sağlıyordu yani. Çünkü herkes hesabı denk getiremiyordu o zaman⁷².

SEKA Tüketim Kooperatifi 1960'lı yılların şartları içinde düşünüldüğünde sunduğu alışveriş imkânlarıyla bir tüketim kooperatifi olmanın ötesine geçmiştir. Kooperatif öncelikle binası ile Kocaeli için modern bir alışveriş mekânı olmuştur. Mekânın özellikleri, kooperatifin açıldığı güne dair *SEKA Postası*'nda yer alan bir haberde şu ifadelerle tarif edilmiştir:

İşil işil vitrinlerini görmüşsünüzdür. Ama reyonlarını dolaştınız mı Ekonomanın? Gelin birlikte gezelim isterseniz. Orduevi karşısı yolu üzerindeki camlı kapısından giriyoruz. Sağda konfeksiyon reyonu var. Hanımlar daha iyi bilir elbet, ama şöyle bir inceledik fiyatları. Kumaşlara, dikişe, desenlere, kaliteye baktık. Afedersiniz, aklımıza gelen ilk şey, şimdije değin ne çok aldandığımız oldu. Demek, bu güzel paltoları, pardesü ve kumaşları böylesine ucuz satmak mümkünmüş! Ayakkabı bölümü de öyle. Çoğunlukla Sümerbank basma, poplin, pazen ve emprimelerinin satıldığı; Kazova marka şık süveter ve yünlülerin bulunduğu reyonlara uğrarsanız, fiyat farkına siz de şaşıracaksınız. Ortadaki bölüm, parfümeriye ayrılmıştır. Lüks görünüyor ama, hele hanımlarımız, onsuz edecek kaç kişi çıkar çağımızda? Tanınmış marka kolonya vesair parfüm eşyalarının etiketleri çok ilgi çekici. Çarşıdan aldıklarımızla aralarında en az 2 lira fark var. Solda ilk reyon, züccaciye bölümüdür. Paşabahçe ve diğer ünlü tesislerin cam ve porselen bardak, sürahi, tabak ve takımları vitrinleri doldurmuş. Onların, hemen bitişiğindeki bakkaliye bölümünün üstün kaliteli ve ucuz çeşitlerini gördükten sonra insan Ekonomanın bizlere sağlayacağı faydayı, kazancı daha iyi anlıyor⁷³.

SEKA kooperatifi ile ilgili *SEKA Postası*'na yansıyan görüntüler, günümüz marketlerinin ilk örnekleri diyebileceğimiz, büyük ölçekli bir perakende satış mağazası izlenimi oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra kooperatifte reyon, fiş ve paketlenmiş ürünler gibi modern tüketim mekânlarında görülen uygulamaların bulunması, o günlerde tüketim anlayışında çoğunlukla bakkalların hâkim olduğu Kocaeli açısından

⁷² İsmail Meçkeli, Kocaeli, 14.09.2024, Ses Kaydı.

⁷³ "Bir Güzel Hareket", *SEKA Postası*, 1 Ocak 1963, s. 1.

oldukça yenilikçidir. Kooperatifin modern tüketimi temsil eden özelliklerine dair detaylar *SEKA Postası* satırlarına da şu şekilde yansımıştır:

EKONOMA, Seka mensuplarına her çeşit ihtiyaç maddelerini ilk elden, toptan fiyatının bile altında satacak. Satışlar büyük şehirlerdeki büyük mağazalarda gördüğünüz modern fiş usulü ile. Kapıdan girdiğinizde çeşitli reyonları çevrenizde bulacaksınız. Diyelim bir küçük teneke zeytinyağı ile 2 kilo pirinç alacaksınız. Bakkaliye bölümünde gidecek, tezgâhtaki satıcıdan isteyeceksiniz. Her çeşit bakkaliye eşyası önceden ambalajlanmış kiloluk paketler halinde olduğundan kolayca ayrılacak ve vita yağı da jelatin ambalaj içinde satılacak. Fiyatların tutarı fişe yazılacak, paketleriniz gide dursun verilen fişle kasaya paranızı ödeyecek ve paketinizi hemen paket bölümünden alacaksınız. Kumaş satışı züccaciye satışı da öyle. Sümerbank'ın en güzel desenleri, en mükemmel kumaşları Ekonomada en ucuza satılacak. Pamuklu, ipekli ve ketenler, ayakkabılar en ucuz, en kalite üzerinden olacak. Konfeksiyon, kumaş, ayakkabı, parfümeri, züccaciye (Paşabahçe), bakkaliye, manav, kırtasiye ve kasap bölümleri Seka mensuplarının bütün ihtiyaçlarını karşılayacak, ucuz, temiz, çabuk ve kolay olarak⁷⁴.

Tüketim pratiklerinin dönüşmesinde ürünlerin yanı sıra tüketim mekânlarının değişmesi de oldukça etkili olmuştur. Kapitalist işletme mantığında alışveriş yapılan mekânlar, sadece ürünlerin ya da eşyaların teşhir edildiği ve satıldığı yerler olmaktan ibaret değildir. Modern tüketim anlayışında bu mekânlar satıcı ve tüketici arasındaki ilişkilerin farklılaştığı ve geliştiği bir yapıya dönüşmüştür. SEKA kooperatifinde bu yeni anlayışın izleri *SEKA Postası*'ndaki röportajlar ve fotoğraflar üzerinden takip edilebilmektedir. Örneğin gazetede kooperatifin modern bir şekilde çalışması amacıyla burada istihdam edilecek personelin özel olarak seçildiği belirtilmekte⁷⁵ ve kooperatif mekânsal olarak şu sözlerle betimlenmektedir:

Biz gittiğimizde vitrinler düzenleniyor, Ekonomada hizmet almış arkadaşlarımız geniş pavyonlarda koşuşup duruyordu. Mallar geliyor, ambara iniyor, kaydediliyor, depoya alınıyor, önce gelenler ayrı salonlara çıkarılıyor, ayrı satış bölümleri tanzim ediliyordu. Yapı, daha uzaktan, batılı bir görünüşteydi. Dışı şirindi, güzeldi. İçerisi daha bir ferahtı, aydınlıktı. Ekonomanın

⁷⁴ "Ekonoma Hizmete Giriyor", *SEKA Postası*, 15 Aralık 1962, s. 1.

⁷⁵ "Ekonoma", *SEKA Postası*, 1 Ekim 1962, s.2.

mensuplarımıza hizmet için seferber olmuş, gencecik kadrosu, temiz önlükleri, taranmış saçları, sabun kokan elleriyle işbaşındaydı⁷⁶.

SEKA Tüketim Kooperatifi'nde sunulan bir başka alışveriş yeniliği de taksitli satışlardır. Sadece kooperatife üye olanlara tanınan bu ayrıcalık tüketiciler açısından oldukça cezbedici olmuştur. Öncelikle kumaş ve konfeksiyon bölümünde yapılan taksitli satışlar ile üyelere satın aldıkları ürünleri altı taksitte ödeme kolaylığı tanınmıştır⁷⁷. Daha sonra diğer bölümlerde de taksitli alışveriş imkânları sunulmuştur. Bu şekilde taksitle alma olanağı, kooperatifin, üyelerini çekmek amacıyla yaptığı bir alışveriş yeniliği olarak bu dönemde karşımıza çıkmaktadır. Kent esnafının peşin ödeme ile çalıştığı bir ortamda, kooperatifin, *SEKA Postası* üzerinden taksitli satışları ödeme kolaylığı olarak empoze ettiği ve bu şekilde alışverişini cazip hale getirerek satışları arttırmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. *SEKA Postası*'nda "Bir Ortak" mahlasıyla yayımlanan bir yazı bu duruma güzel bir örnek oluşturmaktadır:

Meşhur sözdür. Evdeki hesap çarşıya uymaz denir. Doğru da. Şimdiye kadar kaçımız evdeki hesabı çarşıdakine denk getirebildik. Baktık ki iş olacak gibi değil, çareyi bir istihlak kooperatifi kurmakta bulduk. Şimdi evdeki hesabı kooperatifteki hesaba denk getirmeye çalışıyoruz. Bakın, biz ailece kooperatifimizin açmış olduğu bakkaliye kredilerinden ne şekilde faydalanmayı düşündük: Bizim de birçoğumuz gibi mahalle bakkalına borcumuz var. Pahalı ve kalitesiz malları alıp, sonra da iyilik altında kalmış gibi boynumuzun eğik olmasından usandık artık. Bundan nasıl kurtulabileceğiz? Kooperatifimizin teksir ederek yayınladığı kredili satış şartlarını evimizde iyice inceledik. Benim ücrete göre 200, _ TL. bakkaliye kredisi ve 150, _ TL. da müteferrik kredilerden faydalanabiliyoruz. Asıl bizi sevindiren; ilk aykı maaşımdan borcumuza ait hiçbir şeyin kesilmeyeceği, ondan sonraki ay borcumun yarısı, kalan yarısında gelecek 5 ayda eşit taksitlerle kesileceğidir. Şu halde biz sıkılmadan bakkala olan borcumuzu ödeyerek ilgimizi kesebileceğiz. Bu ay 2 yaşındaki kızımıza bir ayakkabı ve bir yaşına basacak yeğenimize de bir hediye almak zorundayız. Bunu da müteferrik kredi hakkımızı kullanarak sağlayacağız. Elimizde bulunan paramızla da diğer ihtiyaçlarımızı gidererek aybaşını getirmeye çalışacağız. Bakalım bu hesabımız nasıl sonuç verecek? Ümit ederiz ki sizlerin de bunlara benzer düşünceleriniz vardır. Asıl mesele yorganına göre

⁷⁶ "Ekonomi Hizmetine Giriyor", *SEKA Postası*, 15 Aralık 1962, s.1.

⁷⁷ "Ekonomiye Satışlara Başlandı", *SEKA Postası*, 1 Ocak 1963, s. 1

ayağını uzatmakta. Bizler daha fazla çalışacağız yorganımızı da büyültmek zorundayız, değil mi sayın ortaklar⁷⁸

SEKA kooperatifi, tüketicilerine tüm ihtiyaçlarını tek bir mağazadan karşılayabilecekleri bir kolaylık getirmiştir. Bu durum alışverişi daha rahat ve pratik bir hale getirdiği gibi, tüketicilerin yorulmadan alışveriş yapabilmelerini sağlamıştır. *SEKA Postası*'nda yayımlanan röportajlarda birçok tüketicinin kooperatifin bu yönünü vurgulamaları dikkat çekmektedir. Modern bir tüketim pratiği olarak kooperatifin bu konseptine tüketicilerinin kolayca adapte olabildikleri anlaşılmaktadır. Bu durumu örnekleyen bir röportajda kooperatifteki bu yeni konseptin tüketici memnuniyeti kazandığı şu ifadelerden net bir şekilde anlaşılmaktadır:

Vallahi, bütün Sekalı arkadaşlarımın Ekonoma'ya ortak olmasında fayda var. İnsanın kendi sahibi olduğu yerden, rahatça ve huzur içinde, alış-veriş etmesi bayağı keyifli oluyor. Gönül rahatlığı içinde alış-veriş etmek az mutluluk mudur? Yarın, kasap bölümü de açılınca, kendi hesabıma, bütün ihtiyaçlarımı buradan alacağım. Günümü Çarşı-pazar dolaşmakla geçirmeyeceğim. Kadın da rahat edecek evde. İsteddiği erzakı ve öbür ihtiyaç maddelerini, akşamdan, hazır bulacak. Sabah, Allah ne verdiyse, yemeğini koyacak ateşe, kolaylıkla. Bir ekmek kalıyor, ihtiyacımız. Onu da bizim oğlan alır, okul dönüşü. Ekonoma açıldığı için çok çok memnunum⁷⁹.

Bu röportaj Kocaeli'de 1960'lı yılların başlarında, tüketim kültüründeki cinsiyet rollerini yansıtmaya açısından da oldukça güzel bir örnek oluşturmaktadır. Röportajda alışverişi evin babası yaparken, ekmeği de evin oğlunun alması, o dönemin geleneksel tüketim kültürünün baskın bir özelliğidir. Kocaeli de bu dönem genel anlamda çarşı ve pazarların daha çok erkeklere ait olduğu bir alandır. Bu açıdan bakıldığında SEKA Tüketim Kooperatifi'nin getirdiği bir önemli yenilik de kadınların hem tüketici hem de satıcı olarak karşımıza çıkmasına aracılık etmiş olmasıdır.

Kooperatifteki mağaza düzeni içerisinde farklı farklı reyonlarda kadın tezgâhtar ve o günün söylemiyle kadın kasadarların çalışması, o dönemde kentte oldukça dikkat çeken bir gelişme olmuştur. Kadınların

⁷⁸ "Bir Ortak Ne Diyor?", *SEKA Postası*, 1 Ağustos 1963, s. 4.

⁷⁹ "Kooperatif Üyeleri Ne Diyor", *SEKA Postası*, 15 Ocak 1963, s. 1.

pazarlar haricinde ilk kez böyle büyük ve işlek bir mağazada çalışması, kentte tüketimde cinsiyet rollerinin yavaş yavaş değişmeye başlaması ve bir tüketim öznesi olarak kadınların kamusal alanda daha çok görünür olması anlamında oldukça değerli bir gelişmedir. Bu durum bazı çevrelerde memnuniyet yaratırken, bazı kesimler tarafından ise rahatsız edici bir durum olarak algılanmıştır. İsmail Meçkeli o günlerde bazıları için rahatsızlık yaratan bu durumun sebebinin şu şekilde açıkladığıdır:

SEKA'da bazı tezgâhlarda hanım arkadaşlarımız çalışıyordu. O dönemde tezgâha bir genç kız geçecek, satış yapacak; daha izmit hazır değildi buna. Ülke hazır değildi yani. Mesela Bahar diye bir mağaza vardı. Orada kızı bile kendi babasının mağazasında çalışamazdı. Ayıptı bunlar o zamanlar. Halk arasında öyle görülüyordu yani. Mesela SEKA'nın içerisinde sadece ikmal dairesinde 600 tane kadın işçi vardı. Memurlar vardı. İşçiyse memursa falan tamam orda sorun yok. Ama tezgâhın arkasına geçince kadın, o ayıp bir şeydi. Toplumun bir şeyiydi bu yani. Tezgâhın arkasında bir hanımı veyahut bir genç kızı düşünemiyordu halk o zaman. Ama ekonomada bir hanım tezgâhın arkasına geçip satış yapabili. Ekonomayla başladı yani bu işler burada⁸⁰.

Bu ifadelerden 1960'lı yıllarda sadece belli kesimler için geçerli olsa da Kocaeli'de SEKA kooperatifinin tüketimdeki cinsiyet ayrımının azalması yönünde bir ivme yarattığı anlaşılmaktadır. SEKA Tüketim Kooperatifi, açıldıktan kısa bir süre sonra, kadınların gelip rahatlıkla alışveriş yaptıkları, serbestçe vakit geçirdikleri bir mekâna dönüşmüştür. Hatta bugün vitrin bakmak denilen etkinliğin kooperatifte o günlerde kadınlar arasında görülmeye başlandığı sözlü tanıklarca da ifade edilmiştir. Ancak kentte bu şans yakalayamamış olan kadınların olduğu da bir gerçektir. Saadet Özcan'ın şu ifadeleri genelleştirilemese de kadınların alışveriş yapmaları konusunda işçiler ve memurlar arasında bazı farklılıklar görülebildiğini ortaya koymaktadır:

Daha çok ekonomadan kadınlar alışveriş yapıyordu. Ama kocası SEKA'da çalıştığı sürede o ekonomayı hiç görmeyen kadınlarımız vardı. Ekonoma gibi güzel bir yerden alışveriş yapmak, evdeki kadının haberi bile yoktu böyle bir yerden. Getirmez ki onu oraya kendi istediğini alıp götürüyor. Ama memurlar çok farklı. Onlar kadınlarını getirir, kadın beğenir. Kadın kendi gider alır. Kocasının adını soyadını verir oraya. İmza atar eşi diye. Yani kadın kocası olmadan da alışveriş yapar. Kocası ona niye aldın demezdi yani. Ama işçilerde

⁸⁰ İsmail Meçkeli, Kocaeli, 13 Eylül 2024, Ses Kaydı.

bu yok. Hatta şöyle olaylar oldu. İşçi geliyor ekonoma'ya sen ben olmadan benim karıma nasıl verirsin diyor. Bir iki kere böyle satışlar olmuş. Onu yasakladılar. Çünkü adam diyor ki benim karım benim haberim olmadan alışveriş yapamaz ki. Ama işçi kadınlar çok seviyordu alışverişi. İşten çıkınca ihtiyacı varsa giriyorlardı. Yani peşin diye bir şey yok ki. Sonra maaştan kesiliyordu. Bazen de çok sıkıldığı için eve geç gideyim diyorlar, bakınıyorlardı orda⁸¹.

Saadet Hanım'ın ifadeleri her kesimden kadın için geçerli olmasa da kentte yavaş yavaş kadınların alışverişi erkeklerden devralmaya başlamaları anlamında ilk adımların atıldığını göstermektedir. *SEKA Postası*'nda da kadınların alışverişte ön plana çıktığına dair haberler dikkat çekmektedir. Örneğin 15 Ocak 1963 tarihli nüshada bu konu hakkında şöyle denmektedir:

Tezgâhlar önünde, her bölümün kasası önünde küçük kuyruklar oldu. Üyeler, güven içinde, sessizce alış-veriş ediyorlar. Her çeşit malın etiketi, üzerinde yazılı. Kooperatif üyesi şunu biliyor ve iyice inanıyor ki, etiket üzerindeki rakam, piyasadan çok daha ucuzdur ve alacağı mal, piyasanın en iyi, en kaliteli malıdır. Bunun böyle olduğuna Ekonoma'yı şöyle bir dolaşanlar bile tanıklık ediyor. Piyasayı en iyi bilenler, dikkatle izleyenler kadınlar değil mi? Bakın, alış-verişin çoğunu hanımlar yapıyor⁸².

SEKA kooperatifinin cinsiyetin yanı sıra sınıfsal açıdan da mevcut eşitsizliklerin kırılmaya başlaması anlamında etkili olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin fabrikadaki üst düzey memurlardan, işçi ve müstahdemlere kadar kadın ya da erkek pek çok kişi aynı mekânda aynı anda keşşebilmiştir⁸³. SEKA Kooperatifini kentte farklı bir yere koyan bir başka önemli niteliği, yukarıda da belirtildiği gibi, tüketiciler açısından bulunması biraz daha zor olan ürünleri getirmesi ve uygun fiyatlarla satmasıdır. Neriman Hanım kendisi ile yapılan görüşmede kooperatifin özellikle bu yönüne şu ifadelerle dikkat çekmiştir:

Ekonoma çok eski yani benim genç kızlığımda falan. SEKA'nın elemanı değildi orada çalışanlar. Şimdiki mini AVM'ler gibi, işte makyaj reyonları, gıda reyonları, küçücük mobilya. Hatta ben meslek lisesinde okurken büyük bir

⁸¹ Saadet Özcan, Kocaeli, 12 Eylül 2024, Ses Kaydı.

⁸² "Kooperatif Üyeleri Ne Diyor?", *SEKA Postası*, 15 Ocak 1963, s. 1

⁸³ Saadet Özcan, Kocaeli, 12 Eylül 2024, Ses Kaydı.

pergel takımına ihtiyacımız vardı, oradan almıştım hatırlıyorum. Yani her şey var aslında. SEKA'lılara taksit imkânı da sağlanıyordu⁸⁴.

SEKA Kooperatifindeki yeniliklerden bir diğeri ise o dönemin tanınmış markaları ile tüketicilerini tanıştırmasıdır. Kooperatif sayesinde tüketiciler hazır giyim ya da hazır gıda gibi ürünlere uygun fiyatlar ile sahip olmuşlardır. Kooperatifin özellikle konfeksiyon bölümünde sergilenen ürünlerin hem kalite hem de fiyat açısından tüketicileri tatmin ettiği anlaşılmaktadır. O dönemde kentte hazır giyim mağazalarının olmadığı düşünülürken kooperatifin konfeksiyon bölümünün ne kadar cazip olduğu anlaşılacaktır. Kentte hazır giyim mağazalarının eksikliğinin yarattığı zorluklar İsmail Meçkeli tarafından şu sözlerle aktarılmıştır:

Konfeksiyon o zamanlar pek yoktu. Kumaşını alıp mutlaka terzilerde diktiriyorduk. Konfeksiyon bit pazarında falan vardı. Ama o da üst üste yığılmış şeyler giyilecek gibi değil. Hazır gıda da yoktu. İzmit'te inanır mısın bir çocuk mağazası yoktu. 60'ların sonlarında açıldı. Bizim ilk çocuğumuz 61 yılında doğdu. Karım kız meslek lisesi mezunu olduğu için çocuklarımızın bütün şeylerini o dikerdi yani. Benim bir terzim vardı. Benden artan bir şeyle ona pantolon falan yaptırıyordum. O zaman insanlar trene biniyorlardı İstanbul'a gidiyorlar Mahmutpaşa falan oralardan alışverişlerini yapıp geliyorlardı⁸⁵.

Kooperatifin ürünlerinin ucuz ve kaliteli olması, ürün skalasının geniş olması SEKA kooperatifine üyeliği olmayan tüketiciler açısından da avantajlar sağlamıştır. Her ne kadar taksitli satış imkânından faydalanamamaları da fazla para ödemedi çok sayıda ürünü alma şansı yakalamışlardır. Bu avantajlar esnaf karşısında kooperatifi öne çıkaran unsurlar olmuştur. O günlerde ekonomada muhasebeci olarak çalışan Şahika Hanım kooperatife üyeliği olmasa da alışverişlerini buradan yaptığını belirtmiştir. Kooperatifte herkesin kendisine mutlaka bir şey bulabileceğini sözlerine ekleyen Şahika Hanım ilk maaşını SEKA Kooperatifi'nde nasıl harcadığını şu ifadelerle anlatmıştır:

İlk defa maaş aldığım zaman, o zaman on günlük bir maaştı, 90 lira. Kooperatife gittim, anneme bir kumaş, babama ve abime birine çorap, birine kravat, kardeşime oje, babaanneme fanila aldım. İlk maaşımı ekonomada

⁸⁴ Neriman Kılıçalan, Kocaeli, 13 Eylül 2024, Ses Kaydı.

⁸⁵ İsmail Meçkeli, Kocaeli, 14 Eylül 2024, Ses kaydı.

harcamıştım. Ekonoma gibi her şeyin bir arada olduğu bir yer yoktu İzmit'te. Çok güzel bir kuruluştu⁸⁶.

SEKA Kooperatifi Kocaeli'de kent piyasasında da tüketiciler açısından olumlu etkiler yaratmıştır. Hatta açık bir şekilde kent piyasasında bir fiyat düzeni kurmuştur denilebilir. Kent esnafı kooperatif karşısında yaşadıkları tedirginlikten dolayı fiyat politikalarını kooperatife göre belirlemişlerdir. Bu durumun fahiş fiyatlarla tüketicilere ürün satan esnaflar ile mücadele açısından tüketicileri rahatlatan bir gelişme olduğu öne sürülmüştür⁸⁷.

SEKA Tüketim Kooperatifinin Kapanma Süreci

SEKA Tüketim Kooperatifi 1971 yılında iflas etmiş⁸⁸ ve sessiz sedasız kapanmıştır. Kooperatifin iflasa sürüklenme sürecinde birçok etken mevcuttur. Bunlar arasında en çok öne çıkan sebeplerin başında genel olarak tüketim kooperatiflerinde geçerli olan peşin alışveriş uygulamasından uzaklaşılması gelmektedir. Kooperatif yönetimi, gelen talepler neticesinde başlangıçta sayılı reyonda geçerli olan taksitli satış seçeneğini pek çok reyonda uygulamaya koymuş, üstelik süreç içinde taksit sayılarını da artırmıştır. Özellikle vurgulanması gereken diğer mesele ise üyelerin birçoğunun kooperatifi ayakta tutabilecek ekonomik düzeye sahip olmamasıdır.

Kooperatifin gelişmemesi açısından en önemli problemlerden biri taksitli satışlar olmuştur. Kooperatif yönetiminin üye sayısını ve satışları arttırabilmek ümidiyle başvurduğu bu yöntem zaman içerisinde ciddi kayıplar yaşanmasına neden olmuştur. Aslında kooperatif ilk açıldığı zaman sadece kumaş ve konfeksiyon bölümlerinde taksitli satışlar yapılmıştır. Taksitli satışlarda da ortaklık hissesi 300 liraya kadar olan üyelere taahhüt ettikleri miktarın bir buçuk katı oranında, ortaklık

---

⁸⁶ Şahika Soner, Kocaeli, 17 Eylül 2024. Ses Kaydı.

⁸⁷ "Kooperatif Yönetim Kurulu Başkanı Y. Mühendis İsmet Kunt Ekonoma Konusunda Diyor Ki:", *SEKA Postası*, 15 Ocak 1963, s. 5.

⁸⁸ Şahika Soner, Kocaeli, 17 Eylül 2024. Ses Kaydı. Kooperatifin kapanışına dair başka belgeye ulaşılamamıştır.

hissesi 300 liradan fazla olanlara kefalet senedi ile 6 taksitte olmak üzere 500 lira değerinde ürün verilmesi esas alınmıştır⁸⁹.

Bununla birlikte kooperatifin açılışından kısa bir süre sonra 21.000 liralık bir zararın ortaya çıkması kooperatif yönetimine karşı birtakım eleştirilere neden olmuştur. Bunun yanı sıra yaşanan zararın nedeni üyeler tarafından taksitli satışların arttırılmaması olarak yorumlanmış ve taksitli satışların arttırılması yönündeki taleplerini arttırmıştır. Kooperatifin 26 Mart 1963 tarihinde yapılan genel kurul toplantısında üyeler taksitlerin 6 aydan 10 veya 12 aya çıkarılmasına yönelik isteklerini açıkça dile getirmişlerdir⁹⁰.

Kooperatif üyelerinin taksitli satışların arttırılmasını istemelerinin en önemli sebebi yaşanan geçim sıkıntısıdır. Kooperatif her ne kadar ucuza satış yapsa da SEKA çalışanlarının kooperatiftan aliveriş yapmayı sürdürmekte zorlandıkları anlaşılmaktadır. 1963 yılında kooperatif yönetimince yapılan bir anket de bu düşünceyi destekler niteliktedir. 2446 kişinin katılım sağladığı anketten çıkan en önemli sonuç, o sırada SEKA çalışanlarının yarısının çevre bakkallara borçlu olduğu gerçeğidir⁹¹.

Bu haberler çalışanların özellikle bakkaliye ürünlerini peşin olarak alamadıklarını ve veresiye usulü alışveriş yaptıklarını göstermektedir. Bu durum SEKA çalışanlarının ekonomik koşullarının tüketim kooperatifini ayakta tutacak düzeyde olmadığını ortaya koymaktadır. SEKA işçilerinden İsmail Meçkeli de kendisi ile yapılan sözlü tarih görüşmesinde kooperatif üyelerinin geçim sıkıntısı sebebiyle bakkallara borçlandıklarını şu sözlerle belirtmiştir:

Ekonomada limitin dolmuştur. Kolay değildi tabii ki o zaman geçimler. Ekonomada bir ödeme kapasitesi vardı yani. Sen 100 liralık adamsan gidip de 500 liralık alışveriş yapamıyordun yani. Oranın da bir kontrol sistemi vardı. Sonsuz bir kredi şeyi yok yani⁹².

Tüketim kooperatiflerinin zarar etmeden ayakta kalabilmesi açısından peşin alışverişler kritik bir önem taşımaktadır. Peşin

⁸⁹ "Ekonomada Satışlara Başlandı", *SEKA Postası*, 1 Ocak 1963, s. 1.

⁹⁰ "SEKA İstihlak Kooperatifi Yıllık Toplantısı Alâkalı Geçti", *SEKA Postası*, 1 Nisan 1963, s. 1.

⁹¹ "Kooperatiften Haberler", *SEKA Postası*, 1 Ağustos 1963, s. 4.

⁹² İsmail Meçkeli, Kocaeli, 14 Eylül 2024, Ses Kaydı.

alışverişlerle elde edilen gelir kooperatif sermayesinin artmasını ve ürün temininin sağlıklı bir şekilde işlenmesini sağlamaktadır. 1968 yılında SEKA Tüketim Kooperatifi Müdürü Ahmet Genççağ'a'nın *SEKA Postası*'nda yer alan yorumları bu durumu net bir şekilde açıklamaktadır:

Kooperatifçilik esasları içinde çalışmak olanağını bulamadığımızı söylemeliyim. Amaç, yalnız ortaklara ucuz mal sağlamak, onlardan aldığı kârı yine ortaklara devretmektir. Yurdumuzdaki bütün kooperatiflerin durumlarını, çalışmalarını inceledik. Kendi ortaklarına mal satarak geçinen, ayakta kalan bir kooperatif bulamadık. Çeşitli yollarla dışarıya da mal satılmaktadır. Sebebi, kasaya peşin para girmesini sağlamaktır. Biz, dışarıya sattığımız, parasını peşin aldığımız satışlarımızla, yine peşin para karşılığı ucuz mal alabilmekteyiz. Aylık ödemelerimiz 700-800 bin lira civarındadır. Ayda 300-250 bin lira arasında para tahsil edilmektedir, ortaklarımızdan. Diğer 450 bin lirayı peşin satışlardan sağlamaktayız⁹³.

Fakat kooperatif yönetimi tüketicisinin zorlanmasının karşısında bir süre sonra taksit oranlarını arttırma kararı almıştır. Kooperatif yönetiminin peşin alışveriş ilkesini uygulayamaması ise zaman içerisinde kooperatifin zarar etmesine ve yavaş yavaş faaliyetlerinin azalmasına sebebiyet vermiştir. Kooperatifi sıkıntıya sokan bununla da bağlantılı bir diğer uygulaması ise peşin satışlarla, vadeli satışlar arasında fiyat farkı olmamasıdır. Ahmet Genççağ'a bu durumun yarattığı zorlukları da şu ifadelerle belirtmektedir:

Önceleri ortaklarımıza 6 ay vadeli satış yapıyorduk. Bunu 10 aya çıkardık. Para tahsillerimiz de buna oranla azalmaktadır. Örnek verelim: Tery'en kumaşlar, dış piyasada peşin olarak 80-90 lira arasında, hatta 120 liraya satılmaktadır. Bizde 10 ay vadeli olduğu halde aynı kumaşlar 70 liraya satılıyor. Kaliteli Altınyıldız kumaşları, dış piyasada 120 lira iken, biz eğer peşin satabilesek 110 liraya, 100 liraya verebileceğiz. Görülüyor ki, satış politikamızdaki en önemli sakınca, peşin satışlarımızla 10 ay vadeli satışlarımızın aynı fiat oluşudur⁹⁴.

Görülmektedir ki büyük umutlarla kurulan SEKA kooperatifi zaman içerisinde kooperatifçilik prensiplerine riayet edilmediği için istenilen başarıyı sağlayamamış ve kısa soluklu olmuştur. 1971 yılına gelindiğinde geçmiş yıllara oranla satışların oldukça düştüğü, kooperatifin nakit

⁹³ "SEKA Kooperatifi Nasıl Çalışıyor?", *SEKA Postası*, 1 Kasım 1968, s. 1.

⁹⁴ a.g.m.

sıkıntısı sebebiyle mal getiremediği açık bir şekilde ifade edilmektedir. Bu sorunlar zamanla kooperatifin üye sayılarında da azalmalara neden olmuştur⁹⁵. Kooperatif özellikle satış politikasındaki uygulamaları ve tüketicilerinin alım güçlerinin sınırlı olması nedeniyle arzu edilmeyen bir sona doğru sürüklenmiş ve yaklaşık on yıllık bir faaliyet dönemi sonrasında iflas etmiştir.

Sonuç

Tüketim kooperatifleri ekonomik zorlukları aşmak amacıyla bir araya gelmiş bireylerin kurduğu, kâr amacı gütmeyen teşekküllerdir. Türkiye’de genellikle ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde gündeme gelmişlerdir. Örneğin 1929 ekonomik krizi Türkiye’de tüketim kooperatiflerinin sayıca artmasını sağlamış, büyük kentlerin dışında Anadolu’nun birçok şehrinde de tüketim kooperatifleri kurulmuştur. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile kurulan İktisadi Devlet Teşekkülleri içerisinde ekonoma ismiyle açılan bu tüketim kooperatifleri, fabrika çalışanları ve ailelerinin başta gıda olmak üzere temel ihtiyaç maddelerini piyasaya göre daha ucuz koşullarda temin etmiştir.

O dönemde ekonoma adıyla kurulan tüketim kooperatiflerinin yasal dayanağı 1936 tarihli, 3008 sayılı İş Kanunu’nun 27. maddesi ile oluşturulmuştur. Devlet fabrikalarında çalışanlara sosyal bir imkân olarak sunulan tüketim kooperatifleri aracılığıyla çalışanların kurumlarına olan bağlılığı da artırılmaya çalışılmıştır. Bu tüketim kooperatiflerinden biri de 1937 yılında Türkiye’nin ilk ulusal kâğıt fabrikası olan SEKA’da kurulmuştur. Ancak kısa bir süre sonra başlayan İkinci Dünya Savaşı sebebiyle SEKA’daki ekonoma gelişme şansı yakalayamamıştır.

1960’lı yıllara gelindiğinde artan hayat pahalılığı karşısında tüketim kooperatifleri yeniden gündeme gelmiştir. Bu dönemde 1961 Anayasası’nın 51. maddesiyle yasal dayanağı oluşturulan tüketim kooperatifleri yeniden yaygınlaşmıştır. Bu gelişmelerin ardından SEKA kâğıt fabrikasında 19 Aralık 1962 tarihinde “Hudutlu Sorumlu SEKA Memur ve İşçileri İstihlak Kooperatifi Şirketi” kurularak yeni bir tüketim

⁹⁵ “SEKA Kooperatifinin Kongresinde Yeni Yönetim Kurulu, Olumlu Çalışmalarına Başladı”, SEKA Postası, 1 Nisan 1971, s. 2.

kooperatifi hayata geçirilmiştir. SEKA kâğıt fabrikasında çalışan işçi ve memurlar tarafından kurulan kooperatif, üyelerine çoğu ürünü piyasaya göre daha ucuz fiyatlarla ve yüksek kaliteden satın alabilme şansı sağlamıştır. Ayrıca ortaklar risturn denilen sene sonu kârından ellerine geçen toplu parayla tasarruf yapma imkânı bulmuştur.

Türkiye'nin ilk işletme gazetesi olan *SEKA Postası* bu kooperatifin tanıtılmasında ve gelişmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Ancak gazetenin ve kooperatif yönetiminin tüm çabalarına rağmen, tüketicilerin ekonomik koşullarının büyük ölçüde yetersiz kalması, tüketim kooperatifçiliği konusunda yeterince bilgi ve deneyim sahibi olunmaması ve tüketim kooperatifi mantığıyla uyuşmayan bir şekilde taksitli satışların artması süreç içinde kooperatifin gelişiminin önünde büyük engel teşkil etmiş ve kooperatif 1971'de iflâsa sürüklenmiştir. Bununla birlikte SEKA kooperatifi, faaliyetlerini sürdürdüğü yaklaşık on yıllık süre zarfında Kocaeli'de modern anlamda bir tüketim kültürünün oluşturulmasına önemli katkılarda sağlamıştır.

Kaynakça

Basın Kaynakları

Hâkimiyeti Milliye, "İstihlak Kooperatifleri ve Hayat Bahallığı", 30 Kasım 1929.

Hâkimiyeti Milliye, "İstihlak Kooperatifleri", 6 Aralık 1929.

Kurun, "İş Kanunu", 19 Nisan 1936.

T.C. Resmî Gazete, "İş Kanunu", 15 Haziran 1936.

SEKA Postası, "1956 Yılıın Son Toplantısında İşletmemizin Bir Yıllık Faaliyeti Hakkında Umum Müdür Enver Atafat'ın İdare Meclisimize Okuduğu Rapor", 1 Şubat 1957.

SEKA Postası, "İşletmemiz Sosyal Faaliyetleri Gelişiyor", 15 Ağustos 1957.

SEKA Postası, "SEKA'da Yapı Kooperatifleri", 15 Ağustos 1957.

SEKA Postası, "68 İşçimiz Ev Sahibi Oldu", 1 Eylül 1957.

SEKA Postası, "İşletmemizin 1957 Yılı Faaliyeti Hakkında Umum Müdür Enver Atafat'ın İdare Meclisimize Okuduğu Rapor", 15 Şubat 1958.

SEKA Postası, "1958 Yılıın Son Toplantısında İşletmemizin Bir Yıllık Faaliyeti Hakkında Umum Müdür Enver Atafat'ın İdare Meclisimize Okuduğu Rapor", 15 Şubat 1959.

SEKA Postası, "İzmit'te Kooperatifçilik Gelişiyor", 1 Haziran 1961.

- SEKA Postası, "Sendika ve Kooperatifçilik", 1 Ağustos 1961.
- SEKA Postası, "Kooperatif ve Kadın", 1 Ağustos 1961.
- SEKA Postası, "İstihlak Kooperatifleri Hakkında Umumi İzahat", 1 Ağustos 1961.
- SEKA Postası, "Olmuş Hikâye", 1 Ağustos 1961.
- SEKA Postası, "Olmuş Hikâye", 15 Ağustos 1961.
- SEKA Postası, "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Madde 51", 15 Ağustos 1961.
- SEKA Postası, "Kooperatif Şirket", 15 Ağustos 1961.
- SEKA Postası, "Seka Memur ve İşçileri İstihlak Kooperatifi Üye Kaydına Devam Ediyor", 15 Ekim 1961.
- SEKA Postası, "Ekonomik Gelişmede Kooperatiflerin Rolü", 1 Şubat 1962.
- SEKA Postası, "İstihlâk Kooperatifimizin İnşaatına Devam Olunuyor", 15 Şubat 1962.
- SEKA Postası, "Ekonomi", 1 Ekim 1962.
- SEKA Postası, "Her Çeşit İhtiyaç Maddesinin Satılacağı Ekonomi Hizmete Giriyor", 15 Aralık 1962.
- SEKA Postası, "Ekonomi Üzerine", 15 Aralık 1962.
- SEKA Postası, "Ekonomi Hizmete Giriyor", 15 Aralık 1962.
- SEKA Postası, "Ekonomi'da Satışlara Başlandı", 1 Ocak 1963.
- SEKA Postası "Gelin Ekonomayı Gezelim", 1 Ocak 1963.
- SEKA Postası, "Yetkililer Ne Diyor?", 1 Ocak 1963.
- SEKA Postası, "Bütün İhtiyaç Maddelerimizi Kolay, Ucuz ve Kaliteli Olarak Karşılacak Olan Ekonomi'da Satışlara Başlandı", 1 Ocak 1963.
- SEKA Postası, "Bir Güzel Hareket, 1 Ocak 1963.
- SEKA Postası, "Kooperatif Konusunda Genel Müdür Dedi Ki", 15 Ocak 1963.
- SEKA Postası, "Kooperatif Konusunda Genel Müdürle Konuştuk", 15 Ocak 1963.
- SEKA Postası, "Kooperatife Nasıl Ortak Olunur?", 15 Ocak 1963.
- SEKA Postası, "Sahibi Olduğum Yerden Alış Veriş Etmek Ne Güzelmiş!", 15 Ocak 1963.
- SEKA Postası, "Kooperatif Yönetim Kurulu Başkanı Y. Mühendis İsmet Kunt Ekonomi Konusunda Diyor ki", 15 Ocak 1963.
- SEKA Postası, "Kooperatif Üyeleri Ne Diyor", 15 Ocak 1963.
- SEKA Postası "SEKA İstihlak Kooperatifi Satış Bölümleri Tamamlandı", 1 Şubat 1963.
- SEKA Postası, "Kooperatif Köşesi", 15 Mart 1963.
- SEKA Postası, "SEKA İstihlak Kooperatifi Yıllık Toplantısı Alakalı Geçti", 1 Nisan 1963.
- SEKA Postası, "Kooperatif Köşesi", 1 Temmuz 1963.
- SEKA Postası, "Adımız", 1 Temmuz 1963.
- SEKA Postası, "Kooperatiften Haberler", 1 Ağustos 1963.

SEKA Postası, “Bir Ortak Ne Diyor?”, 1 Ağustos 1963.

SEKA Postası, “SEKA Memur ve İşçileri İstihlak Kooperatif Şirketi Esas Anlaşması”, 15 Ekim 1963.

SEKA Postası, “Kooperatif Köşesi”, 1 Kasım 1963.

SEKA Postası, “SEKA Kooperatifi Nasıl Çalışıyor?”, 1 Kasım 1968.

SEKA Postası, “İstihlak Kooperatifleri”, 15 Kasım 1968.

SEKA Postası, “SEKA Kooperatifinin Kongresinde Seçilen Yeni Yönetim Kurulu Olumlu Çalışmalarına Başladı”, 1 Nisan 1971.

SEKA Postası, “Hürriyet Gazetesi SEKA Postası İçin İlgi Çekici Bir Röportaj Yayınladı”, 1 Ekim 1977.

Sözlü Görüşmeler

Saadet Özcan, Kocaeli, 12 Eylül 2024, Ses Kaydı.

Neriman Kılıçalan, Kocaeli, 13 Eylül 2024, Ses Kaydı.

İsmail Meçkeli, Kocaeli, 14 Eylül 2024, Ses Kaydı.

Şahika Soner, Kocaeli, 17 Eylül 2024. Ses Kaydı.

Kitap ve Makaleler

Bilgin, Necdet, Tanyıcı, Şaban, “Türkiye’de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi”, *KMU İİBF Dergisi*, Cilt:2008, Sayı:2, 2008, s.136-159.

Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, İmge Kitabevi, Ankara 2003.

Dölen, Emre, *Çin’den Kocaeli’ne Kâğıdın Öyküsü*, Kocaeli 2015.

Dölen, Emre, *Dünyada ve Türkiye’de Kâğıtçılığın Tarihçesi*, Kocaeli 2015.

Duman, Doğan, *Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1990.

Eken, Mehmet, *Tüketim Kooperatiflerinde Ortak-Kooperatif İlişkisi: Damla Tüketim Kooperatifi Örneği*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Eren, Ali Asgar, Serkan, Tuna, “Birinci Sanayi Planı Kapsamında Kurulan Sümerbank Dokuma Fabrikalarında Beslenme, Giyim, Kreş ve Okul Olanakları (1935-1950)”, *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt:16, Sayı:63, 2018, s. 165-202.

Güloğlu, Tuncay, Korkmaz, Adem, “Kooperatifçilik İlkeleri, Küreselleşme ve Kooperatifçilikte Yeni Eğilimler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Sayı:55(1), 2011, s.811-831.

Irmakloğlu, T., İrk, E. “Türkiye’de Kooperatifçiliğin Tarihsel Gelişimi”, *Yönetim ve Örgüt Tarihi Dergisi*, 1/2 (2022), s.107.

Kaynar, Mete Kaan, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Kazgan Gülten, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

Kazgan, Gülten, *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

Kepenek, Yakup, *100 Soruda Gelişimi, Sorunları ve Özelleştirilmeleriyle Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990.

Keyder Çağlar, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Kocabaşoğlu, Uygur ve diğ., *SEKA Tarihi*, SEKA Genel Müdürlüğü Yayınları, İzmit, 1996.

Makal, Ahmet, *Ameleden İşçiye*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Makal, Ahmet. *Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.

Memioğlu, Yasemin, "Türk Kooperatifçiliğinin Dönemsel Analizi (1950-1960 Dönemi)", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 52/ Özel sayı (2017), s.913-915.

Odabaşı, Yavuz, *Tüketim Kültürü*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Orçan, Mustafa, *Osmanlı'dan Günümüze Modern Türk Tüketim Kültürü*, Kadim Yayınları, Ankara, 2014.

Özer, Sevilay, "1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Çerçevesinde Yerli Malı ve Tutum Haftası Kutlamaları", *Turkish Studies*, 8/5 (2013), s.601.

Öztürk, İlnur, "Türkiye'de Perakende Sektörü", *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/1 (2006), s.71-72

Pamuk Şevket. *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

Polatoğlu, Mehmed Gökhan, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin İlk Planlı Dönem Sanayileşme Faaliyetleri (1934-1938)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2020.

Sencer, Oya, *Türkiye'de İşçi Sınıfı Doğuşu ve Yapısı*, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1969.

Sözeri Salahaddin, *Türkiye'de İstihlak Kooperatifleri*, Türk Kooperatifçilik Derneği Yayınları, Ankara, 1945.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*, Ankara, 1963.

Tekeli, İlhan, İkin, Selim, *Cumhuriyetin Harcı Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.

Tezel, Yahya, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

Toprak Zafer, *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.

Tuna, Serkan, *Türkiye’de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank (1932-1939)*, Derlem Yayınları, İstanbul, 2009.

Turgay, Feyza, “Erken Cumhuriyet Döneminde İzmit SEKA Fabrikasında Çalışanlara Sağlanan Sosyal Olanaklar: 1936-1960”, *Mülkiye Dergisi*, 46/4 (2022), s.1052

Turgay, Feyza, *Erken Cumhuriyet Döneminde (1936-1960) İzmit SEKA Fabrikası: Devlet, Emek ve Şehir*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2022.

Extended Abstract

Consumption is an action that takes place through the purchase of a product or a service to meet certain needs. Consumers are the individuals who perform this action. The main focus of consumers in the consumption process is to buy the products that will benefit them the most in accordance with their income. In this context, it is extremely important and valuable for consumers to access the products they need without overpaying. The demand of consumers to purchase products at a lower price paved the way for the emergence of consumer cooperatives all around the world. The first consumer cooperative was established in England. Led by a worker named Charles Howarth and with the participation of twenty-eight workers. This cooperative, which was established on December 21, 1844, was the first example of consumer cooperatives. Although there have been various definitions of consumer cooperatives, Charles Gide, a well-known French economist who published a pioneering book on consumer cooperatives, defines them as structures for which consumers come together and join their forces to meet their needs.

Consumer cooperatives, which emerged in Europe in relation to the processes of industrialization and urbanization, appeared in the Ottoman Empire during the Second Constitutional Period. In this period, cooperatism has developed as a movement in opposition to the domination of the national economy by foreign capital. The Ottoman intellectuals considered the idea of cooperatism as a third way alongside capitalism and socialism. However, it was during the First World War that consumer cooperatives became more widespread in the Ottoman Empire. The high cost of living during this period forced people to unite under the consumer cooperatives, which led to the establishment of many of them in Istanbul. Those cooperatives proved to be significantly useful for people to solve their great problem of accessing food in Istanbul during the war years.

The interest in the movement of cooperatism in the late Ottoman Empire continued in the early years of the Republic of Turkey. During this period, Atatürk, himself, showed interest in consumer cooperatives. Especially the economic crisis of 1929 that affected the economic conditions in Turkey quite negatively in its early years, led to an increase in the number of consumer cooperatives. Urban economies in Turkey faced serious pressures in the face of the crisis, and as the depression decreased capital movements. The government of the period took measures to limit imports by adopting a rather closed economic structure in order to prevent a decline in income and consumption levels. During this period, the utilization of domestic goods

became increasingly significant, and the government sought to promote the concept of self-sufficiency within society. These policies pave the way for strengthening the movements of cooperatism and ideas about founding consumer cooperatives. In Turkey, as in the rest of the world, during that period, the role of the state increased in economic affairs, and statist economic policies were adopted in the process of industrialization to endure in the face of the economic depression. In that respect, the First Five-Year Industrial Plan was put into effect in 1934. Since 1935, numerous factories have been established across the country under the title of State Economic Enterprises as part of that industrial plan. These factories are considered to be the initial steps of industrialization in Turkey in a modern context. Recognizing the importance of cooperatives in economic development, the state also opened consumer cooperatives operating as retail stores within these factories. These consumer cooperatives, whose legal basis was established by Article 27 of Labor Law No. 3008 of 1936, were established to provide the employees of Economic State Enterprises and their families with basic necessities, especially food, at cheaper prices than the market.

One of these consumer cooperatives was opened at the SEKA paper factory in Kocaeli. Founded in 1937, this consumer cooperative was one of the first social opportunities offered by the factory management to its employees. Established to protect its workers and civil servants against the high cost of living, the consumer cooperative at the SEKA factory is known to have approximately 500 members. These members, consisting of factory employees, were entitled to make purchases from the consumer cooperative in installments, and in return, 2.5 lira was deducted from their salaries every month. Those who were not members of the cooperative made their purchases in cash. Not much information is available about the first consumer cooperative established at the SEKA factory. However, the short life span of this experience, as well as little documentation about it, might be due to the fact that its foundation and activities coincided with the Second World War period. The economic and social conditions of the war slowed down all the cooperative activities across the country during this period.

After the Second World War, the cooperative movement in Turkey has been tried to be revitalized. In particular, an economic crisis that began in the second half of the 1950s brought consumer cooperatives to the agenda in Turkey in the 1960s. Apart from the high cost of living, but in line with it, another development that brought cooperatives to the fore was that they were included in the 1961 Constitution. These developments accelerated efforts to re-establish a consumer cooperative at the SEKA factory. It was on December 19, 1962, that the SEKA Consumer Cooperative was founded. The cooperative

was established with the aim of providing all the consumer goods that the factory employees need in an easy and inexpensive manner. They would be high-quality products, bought from producers without using intermediaries. Established as a partnership of SEKA factory employees, this consumer cooperative offered its members the opportunity to purchase the products that they needed at a cheaper price than the market price and in installments. In other words, an important contribution of the SEKA Consumer Cooperative was that it eliminated some of the intermediaries in the consumption chain. In normal circumstances, the products were first sold from the villagers to traders, then to wholesalers, and then to grocery stores and retailers before reaching the consumer. By eliminating a few intermediaries in this chain, the cooperative has provided its members with cheaper and better-quality products.

In this period, a consumption model dominated by grocery stores and markets, which were the most important representatives of traditional consumption spaces, was dominant in Kocaeli. During a time when consumption was largely characterized by satisfaction with available resources, the city underwent a transformation in which sectors like ready-made food and ready-to-wear clothing had not yet become integral to daily life. The SEKA Consumer Cooperative was established in such an atmosphere where traditional consumption patterns were dominant. In this sense, the cooperative became an important medium for experiencing modern consumption practices in Kocaeli. The cooperative made its mark in the 1960s as the first department store in the city with its spatial organization consisting of different departments, a wide product range, a modern two-story building, and glass showcases. In Kocaeli, where traditional consumption habits were predominant, the cooperative went beyond being just a consumer cooperative since it offered products from different categories such as groceries, butchers, greengrocers, fabrics, apparel, shoes, children's apparel, perfumery, glassware, toys, and stationery under a single roof, in other words, providing the customers an opportunity to experience new consumption patterns. In the SEKA Consumer Cooperative, in line with a modern concept of consumption, employees were selected with diligence. The cooperative also provided its consumers with the convenience of being able to meet all their needs from a single store. This made the shopping process more practical and enabled consumers to shop without getting tired. The SEKA Cooperative also took the initial steps towards decreasing the gender discrimination in consumption culture in Kocaeli in the early 1960s. The most prevailing feature of the consumption culture in the city during this period was that men dominated the whole consumption process. In general terms, it was a period when bazaars and markets were considered as areas that belonged primarily to men. From

this perspective, another important innovation brought by the SEKA Consumer Cooperative is that it facilitated the emergence of women as both consumers and sellers. The fact that women worked in different departments in accordance with the store organization of the cooperative was a remarkable development for Kocaeli in the 1960s. The SEKA Consumer Cooperative also introduced its consumers to the well-known brands of that period. Although there were no ready-to-wear stores in the city at the time, consumers were able to access that kind of clothing at affordable prices thanks to the SEKA Consumer Cooperative. The sources of this research provided that the products sold, especially in the garment section of the cooperative, satisfied consumers in terms of both quality and price. Despite the innovations aligned with contemporary consumption patterns and the seemingly accessibility of supplies, the cooperative did not endure, ultimately declaring bankruptcy in 1971.

This study evaluated the various stages leading to the establishment of the SEKA Consumer Cooperative, its impact on modern consumption practices, the reasons for its failure to gain desired momentum, and its eventual demise. In addition to literature on consumer cooperatives and their development in the history of Turkey, the analysis includes articles published in the *SEKA Postası* and oral history interviews conducted with factory workers.